

TOMPA JÓZSEF

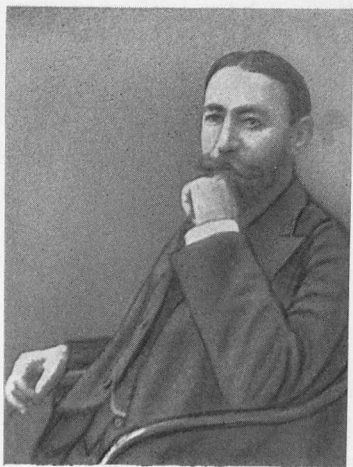
*

SIMONYI ZSIGMOND

A MÚLT MAGYAR TUDÓSÁI

FŐSZERKESZTŐ:

ORTUTAY GYULA

507938

TOMPA JÓZSEF

SIMONYI ZSIGMOND

AKADÉMIAI KIADÓ

BUDAPEST 1975

**MTA
KIK**

486419

HUNGAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

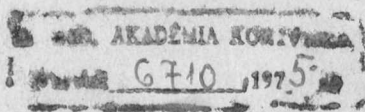
ISBN 963 05 0563 0 az összkiadás száma

ISBN 963 05 0564 9 a kötet száma

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1975

Tompa József

Printed in Hungary

TARTALOM

Egy emberi sors fájdó ellentmondásai	7
A magaslat felé vezető út (1853–1878)	20
A legtermékenyebb évtizedek (1878–1905)	65
Az általános nyelvészeti elvek	72
Egyetemi tanári, szerkesztői, tudományos-szervezői működése	110
Legfontosabb nyelvtudományi munkái	131
Nyelvművelésbeli szerepe	141
Helyesírásunk útjának kettéválása	171
Töretlenül a fokozódó belső száműzetésben (1905–1919)	183
Nyelvtudományunk lassú átalakulása	183
A fáklya végső fellobbanása	199
Utószó	211
Bibliográfia	222

EGY EMBERI SORS FÁJÓ
ELLENTMONDÁSAI

Ha kortársai vagy tanítványai az idősödő Simonyi Zsigmondról vallottak, szinte visszatérő mozzanatként emlegették szelíd, szerény, a harcoktól tudományába húzódó kutatói egyéniségét, csaknem gyermeki bizalmát és mélységes humanitását; s szóltak törékeny egészségéről is, mely csak a növények közt, a természet csöndjében tudott felfrissülni. „Emlékezetembe idézem . . . vékony, hajlott alakját, amint az egyetemi íróasztal mellett ülve, ujjai az apró cédulákat rendezgetik. Azt hihette az

ember, öröktől fogva görnyed ott ez a szelíd mosolyú, pápaszemes, szakállas jelenség, egyre légiesebbé váló figurájával már-már maga is elvont, kitapinthatatlan dimenziók lakójává szellemülve, mint életének drága, absztrakt szerelme, örök ideálja: a Mondattan” — kezdi a Nyugatba írt, meghatott búcsúztatóját Tóth Árpád. „És Simonyi Zsigmondnál szerényebb ember nem volt a világon. Finom lelke mindig lábujjhegyen járt, hogy neszével senkit meg ne zavarjon. Érző szíve nyitva volt minden nyomorúság számára, pedig szegény diákjai ugyancsak bőségesen adtak neki alkalmat a tevékeny, segíteni kész részvételre. . . A tudós,

a professzor, a vitatkozó, a szervező — nagy ember volt. Az ember — nagy gyermek volt. *Pia et candida anima*. De míg a nagy embert önmagában félősen, szégyenlősen rejtegette: addig a nagy gyermeket nyíltan hordozta. Ajkán állandó volt a derült, irónia nélkül való, gyermekded mosoly” — festi elénk tanárának arcképét Sebestyén Károly. — Rubinyi Mózes pedig ezzel a humánus jelmondat-tal érzékelteti egykori mesterének magatartását: „Nihil detestari, neminem laedere, sed intelligere” (= Semmit el ne ítélj, senkit se sérts, hanem érts meg mindenkit). Halálakor özvegyéhez (leánynevén Becher Paulához) írt levelében a

konzervatív nacionalizmus egyik vezére, Rákosi Jenő, „kedves, jó, értékes, érdemes és becsületes magyar”-nak, „galambszelíd lélek”-nek nevezi Simonyit. S azt tőle magától tudjuk, hogy már húszéves kora körül mint lipcsei diák naponta jókora kerülőt vállalt, csak hogy egy-egy szép parkrészlet, virágos táj mellett vezessen el az útja; de a természet tiszta nyugalmaiba időnként utóbb is vissza-visszamenekült.

Nos, ezt a lelke mélyéig békeszerető férfit már 1900 táján sok rosszhiszemű személyi támadás érte, majd 1919 őszén, a Tanácsköztársaság leverését követő embervadászat idején az ádáz gyűlöl-

ködés, elvakult vádaskodás légköre valósággal megfojtotta. A bölcsészkar ugyan — némi megrovással — végül is meghagyta egyetemi tanárságában, de az Akadémián már küszöbön állt a kizárása, mikor az amúgy is beteges Simonyi 1919. november 22-én belehalt az öt nappal korábbi „fegyelmi” tárgyaláson elszenvedett megaláztatás, kiszámított lelki tortúra izgalmaiba. Jellemző, hogy 24-én, temetéséről még a baloldalinak igazán nem mondható Beöthy Zsolt is ezzel a kifakadással állított be egy újabb akadémiai ülésre: „Ezt az embert ti öltétek meg!” (Más változata: „Megvan már az igazoló bizottságnak első áldozata.”)

Korszakos tudományos sikereit, kitüntetéseinek hosszú sorát a mai ember előtt nem kevésbé érthetetlenül zárta le akadémikus „társainak” engesztelhetetlen „feszítsd meg!”-je. Hiszen már a középiskolában gyorsítva, a végső két osztályból összevonva vizsgálhatott a kiváló diák, s a kultuszminiszter nyomban a pesti egyetem elvégeztekor kétéves nyugateurópai tanulmányúttal tüntette ki. Még haza sem ért, mire doktori értekezését Budenz József a Nyelv- tudományi Közleményekben közzététette. Huszonnégy éves korában, 1877-ben az ifjú megszerezte az egyetemi magántanárságot, s egy évvel utóbb helyettesként ő

lett az újonnan szervezett, külön magyar nyelvészeti tanszék első birtokosa a budapesti egyetemen. (Hét esztendővel később aztán a már közismert tudós rendkívüli, majd 1889-től nyilvános rendes tanárként működött ugyanott.) 1879-ben az Akadémia levelező, 1893-ban pedig rendes tagjává választotta; sőt majd 27 éven át — mint a Nyelvtudományi Bizottság előadójára — a nyelvészeti kutatások irányításában szintén igen fontos szervezői teendőket bízott rá. A Magyar Nyelvőr című akadémiai folyóiratnak megindulása, 1872 óta munkatársa volt Simonyi, majd lassan Szarvas Gábor szerkesztőnek jobb keze, betegsége

alatt helyettese, végül pedig halála (1895) után utóda is lett. (Ez előtt, Budenz 1892-i halála után néhány évig a Nyelvtudományi Közlemények szerkesztője volt, ugyancsak az Akadémia kívánságára; utóbb pedig a Keleti Szemle szerkesztésében is részt vett.) Az évtizedek során egymás után hagyták el a sajtót értékesebbnél értékesebb nyelvészeti monográfiái, köztük nyolc akadémiai pályanyertes mű, illetőleg kisebb-nagyobb értekezései (ezek jó része a tőle megindított és szerkesztett Nyelvészeti Füzetek kiadványsorozatban is megjelent); nem szólva most a Szarvassal együtt szerkesztett és akadémiai nagydíjjal jutalmazott *Magyar nyelv-*

történeti szótárról, szintén akadémiai kiadású általános nyelvészeti tárgyú ferdításairól, továbbá tudománycs ismeretterjesztő műveiről stb.

Vitathatatlan tehát, hogy a Simonyi halálát közvetlenül okozó 1919-i meghurcolással akkori Akadémiánk saját tudományos múltjával, legnemesebb művelődéspolitikai hagyományaival is szembekerült. Az utóbbi évtizedek tudománytörténeti kutatásai immár világosan föltárták, hogy a nagy nyelvész egyéniségéhez, tudományos érdemeihez és vezető tudós testületünk haladó törekvéseinek nemesebb szelleméhez egyaránt méltatlan, tudományellenes

politikai hajsza és embertelen meghurcolás mögött csak igen kis részben állt a szakmabeli társak elvi ellentéte. Még a nyelvészetben belül elkülönülő „iskolák”, korosztályok stb. itt-ott kiélesedő személyi-hatalmi vetélkedése sem magyarázhatja meg ezt a visszataszító „leszámolást”. Gyökerében mindez az 1918-as polgári forradalmi és az 1919-i tanácskormány alatt, illetőleg után elfajult politikai-világnézeti harcok szomorú emlékének következménye volt, pontosabban az Akadémia reakciós, legnagyobb-részt nem nyelvész tagjai közt régóta erjedő bosszúvágyé. Ezek amúgy sem bocsáthatták meg soha, hogy Simonyi 1903-ban a haladó

pedagógusmozgalmak támogatásával kieroszakolta velük szemben — bár közművelődésünknek vitathatatlan javára — az egyszerűbb és korszerűbb „iskolai helyesírás” bevezetését.

Az alábbiakban ezt a magasra ívelő, majd tragikusan megszakadó emberi és tudósi életutat igyekszünk tárgyilagosan ismertetni, hogy a mának is részletesen megvilágítsuk a pályakezdés és a pályavég közti, föntebb jelzett nagy ellentmondás hátterét.

Az anyag — úgy hisszük — Simonyi meg nem érdemelt s immár jóvátehetetlen gyötrelmei ellenére bőven kínálja majd a katarzis jóleső mozzanatait is: hiszen

népe és tudománya ma már tudatában van annak, mit köszönhet a nagy halottnak, s ő maga is büszke önérzettel nézhetett vissza halála előtt életére, haladó politikai elveiből nem tagadva meg egy jottányit sem. Másrészt az alábbiak ismerete nélkülözhetetlen ahhoz, hogy helyesen értékeljük az általános és a magyar nyelvtudomány fejlődésének egy fontos korszakát, s megértsük az első világháború utáni helyesírásunk, nyelvművelésünk, iskolai anyanyelvi oktatásunk, nyelvtudományi ismeretterjesztésünk állapotát, öröklött elveit, tendenciáit, s ezzel egyúttal tisztán lássuk az 1945 utáni fejlődésnek is sok mélyre nyúló gyökerét. —

Simonyi életének jelentőségét, sok-
oldalú tevékenységének legfőbb
eredményeit majd a részletes vizs-
gálat befejeztével, az *Utószó*ban
foglaljuk össze.

A MAGASLAT FELÉ VEZETŐ ÚT

(1853 — 1878)

Simonyi születése ugyancsak zord időre esett: 1853. január 1-én jött a világra egy akkor eléggé élettelen dunántúli városkában, Veszprém-ben — mint egy szegény, félig még német anyanyelvű szatócs-család gyermeke. Korábbi családi neve *Steiner* volt; a magyarosított, új forma Magyar Nyelvőr-beli cikkei alatt 1874-ben tűnt föl először. A tehetséges és kitartó fiú számára azonban a szabadságharcunk leverését követő nemzeti elnyomás és gazdasági csőd ellenére is csakhamar javultak valamicskét

a viszonyok. Tanulmányi évei alatt ugyanis a bécsi kormány újra meg újra rákényszerült a zsarnoki intézkedések némi enyhítésére, s eközben bizonyos — előbb lassú és akadozó, majd egyre érezhetőbb — kapitalista termelés- és értékesítésbeli fejlődés mutatkozott, még a Habsburg-ház kétbalkezes külpolitikája és háborúi ellenére is. A hazai zsidóság amellet kezdeten még jól érezhette negyvennyolc méltányosabb közfelfogásának vonzóerejét, a hamarosan már a polgári tőkés gazdasági fejlődéstől megnyitott érvényesülés csábításait, illetőleg a városi élet fokozódó magyarosodásának sodrását is. Így az elemi iskolai és az al gimnáziumi

oktatás veszprémi évei után Steinerék idősebb fia a szűkös viszonyok ellenére Esztergomba ment a benecések jó hírű, nyolc évfolyamos gimnáziumába. Sőt két év múlva — főleg a nyelvekből rendkívül jól fölkészülve — továbbköltözött: immár Pestre, s az V. kerületi királyi katolikus gimnáziumban gyorsított ütemben is ragyogó eredménnyel fejezte be a középiskolát. Itt különösen Szarvas Gábornak, az új nyelv művelő mozgalom lelkének tanári működése volt rá nagy hatással: csak így érthetjük meg, hogy Simonyi már tizenkilenc éves korától, 1872-től kezdve a Szarvas szerkesztette új folyóirat, a Magyar Nyelvőr mun-

katársa! — Jellemző az ifjú áldozatkészségére és lelkiismeretességére, hogy már diákkorában magához vette és gondozta, tanulmányaiban irányította öccsét, ezzel is könnyítve idősödő szüleinek terhein.

A nyelvek iránt különös tehetségű, tizenhét éves érettségizett ifjú tehát (részben bizonyára Szarvas Gábor hatására) elejtette korábbi mérnöki terveit, s a pesti tudományegyetemre iratkozott be. Érdeklődése itt is leginkább a nyelvek felé fordult. Emellett a házitanítóságot, sőt egy időben a nevelőséget is megtartotta.

Mielőtt azonban további tanulmányaira térnénk, vegyük számba röviden az akkori hazai nyelvészeti

kutatások állását és szervezeti viszonyait: belőlük ugyanis kitűnik egyrészt, hogy e diszciplínában mekkora fejlődés mutatkozott ez idő tájt, s milyen lehetőségek nyíltak meg éppen Simonyi egyetemi éveiben; másrészt hogy milyen égető szüksége volt a szakmának is egypár tehetséges és szorgalmas, modern általános nyelvészeti és módszertani képzettségű, biztos anyagismerettel bíró fiatal munkatársra, akik közül talán egynek, a vezetésre legalkalmasabbnak aztán az egész tudományág irányítását is a kezébe lehetett vennie.

A szabadságharc leverése után „legnemzetibb tudományunk”-nak is újra kellett kezdenie a létért

való harcot, valóban keserves gazdasági bajok és fojtogató elnyomó intézkedések közepette. A tetszhalál utáni első, még akadozó lélegzetvétel jele az volt, hogy 1850 őszén Toldy Ferenc szerkesztésében „össz-akadémiai” jellegű folyóiratféle indult: az Új Magyar Múzeum, melyet a nemzeti művelődés és tudomány általános kérdésein belül főként a magyar irodalom (tudomány) és nyelv(tudomány) ügye érdekelt. (Az irodalom és tudománya, a nyelv és kutatása még eléggé összefolyt a társadalom tudatában.) Toldy azonban, aki a reformkorban még a Magyar Tudós Társaság közérdekű nyelvészeti kiadványain (helyesírási sza-

bályzat, szótár, nyelvtan) szintén tevékenyen dolgozott, ekkor már igazában csak a nyelvészeti szervezésben, tudománynépszerűsítésben, kiadványszerkesztésben stb. vett részt; egyébként inkább az irodalomtudomány volt a szakterülete, s különösebben bizony ott sem fejlődött együtt korával. Az egyetemi egységes magyar nyelvi és irodalmi tanszéken ugyan még mindig ő ült, de a nyelvészeti kutatások akadémiai irányításában és tevékeny fejlesztésében lassan jóval fontosabb lett Hunfalvy Pálnak, a nyelvhasználat és etnológia tudósának a szerepe, s persze vele együtt mások is közreműködtek szaktudományunk új életre keltésében.

Minthogy pedig az Akadémián 1855-ben — egyelőre kinevezés, nem választás által — állandó „Nyelvtudományi bizottmány” jött létre, lassan útkereső vitákra, kollektív feladatok megvalósítására is mód nyílt, bár egyelőre jórészt csak papíron éltünk e lehetőségekkel. Hunfalvy legnagyobb szervezői tette bizonyosan az volt, hogy 1856-ban Riedl Szendének, a prágai egyetem akkori magyartanárának biztatására Magyar Nyelvészet címen nyelvtudományi szakfolyóiratot indított: főként a magyar és a finnugor, de egyben a hazai nemzetiségi, továbbá a klasszikus nyelvek tudományos vizsgálatára is. Persze igazában szervezetté, elvi

és módszertani tekintetben egyenletesen korszerűvé és igényessé még a Hunfalvy vállalta gazdasági kockázat ellenére sem válhatott egy csapásra nyelvészetünk. Szerencsére 1862-ben már az Akadémia is további lehetőségeket nyújtott. A Nyelvtudományi Bizottság átfogó kutatási és kiadványtervet állított össze, mely a magyar helyesírás némi reformjára, a nyelvi rendszer, illetőleg a nyelvjárások feldolgozására, a táj- és mester-
szók, továbbá a régi szövegek és nyelvtanírók összegyűjtésére és kiadására, másfelől pedig a nyelvhasználat korszerű fejlesztésére egyaránt figyelemmel volt. S ezzel egyidőben végre az Akadémia

maga indított nyelvészeti szakfolyóiratot a megszűnő Magyar Nyelvészet helyére: a ma is virágzó Nyelvtudományi Közlemények címűt. Ezt is a kiváló Hunfalvy Pál szerkesztette, bár az ő polihisztorága a szakosodás korszerű igényének ekkor már kevésbé felelt meg. Folyóiratának középpontjában az összehasonlító urálistaji nyelvészet állt (s a szerkesztő irányára való tekintettel egyben az etnológia), de emellett rendszeresen számot adott az akadémiai nyelvészeti tervekről, vitákról; bő és sokoldalú recenziós részében pedig fokozatosan egyéb bel- és külföldi törekvésekről, eredményekről is jobban tájékoztatta az

olvasókat. Itt említjük meg, hogy a magyar nyelvrokonság vizsgálatában az 1850-es években két igen fontos esemény volt: előbb Reguly Antalnak nagy oroszországi anyaggyűjtő tervei valósultak meg, majd a Göttingában végzett, német Budenz József — Th. Benfey kiváló tanítványa — hazánkban telepedett le; s Hunfalvynak mindkét ügyben derekas érdemei voltak. Budenz 1861-ben Akadémiánknek levelező, 1871-ben rendes tagja, 1872-ben a pesti egyetem professzora, 1878-ban pedig a Nyelv-tudományi Közlemények szerkesztője lett, s működése érezhetően megpezsdítette tudományos életünket. A még mindig fenyegető

délibábos, ábrándkergető szófejtők és a „halzsírszagú” finnugor népekkel való nyelvrokonságunk öntelt tagadói ellenében ő a Hunfalvy törte úton továbbment: módszeresen, pozitív tényekre alapított finnugor összehasonlító tudományt épített ki. Ennek aztán hamarosan nagy hasznát is vette a Vámbéry Ármin elleni, úgynevezett „ugor—török háború” során dicsőséggel folytatott tollharcban.

Míg tehát a finnugor összehasonlító nyelvészetnek viszonylag modern fölkészültségű új vezére nőtt fel Budenz személyében, a szorosán vett magyar nyelvtudományban még mindig hiányzott

egy hasonló zászlóvivő. Bár a már említett Riedl Szende *Magyar hangtan* (1859) és *Magyar nyelvtan* (1864) című műve helyenként korszerűen utalt nyelvünk történeti alakulására, de általános nyelvészeti elveiben nemegyszer csak K. W. L. Heyse korábbi német nyelvbölcseinek 1856-ban utólag kiadott művéből való, sokban meghaladott gondolatokat tartalmazott. A nyelvben a szóval ellentétben a mondatoknak primátusát helyesen meghirdető erdélyi polihisztornak, Brassai Sámuelnak tanításai még alakulgattak, s utóbb sem kerekedtek ki teljesen egységes, kidolgozott nyelvelméletté. A stilisztikánkban is nagy érdeme-

ket szerző Szvorényi József iskolai nyelvtanaiban pedig elég sok akkor már elavult elv, módszer, megállapítás is fönnmaradt, s öbelőle szintén hiányzott az egészében modern, áttekintő nyelvészeti szemlélet. A század második negyedéből való, zavaros metafizikai elméletét meg-megisméltó Fogarasi Jánosról és másokról nem is kell szólnunk. Czuczor Gergely, a megkésve kiadott *Nagy szótár* (1864—72) derék társszerzője, szintén elavult képzettségű tudós, és igazában csak kisebbrészt vehető nyelvésznek. Nem volt „céhbeli” nyelvész Arany János sem, bár nem egy ponton szintén értékes nyelvtudományi kutatást végzett, s mint aka-

démiai „titoknok” is mindenképp segítette diszciplinánkat.

A nyelvművelésben 1866—67-i *Magyartalanságok* című értekezése után gyorsan tekintéllyé nőtt viszont a lelkes Szarvas Gábor, az egykori szegény adai kovács fia, 1872-től a Magyar Nyelvőr szerkesztője. Ez a folyóirat sok művelt magyar fájó aggodalmának adott hangot, kíméletlen harcot hirdetve egyrészt az elnyomás évtizedei alatt főként az osztrák államszervezet idegenből jött alkalmazottainak tört magyarságú nyelvén át meghonosodott németességek ellen, másrészt a nyelvújításnak önkényes, a nyelvtörténet és a vidéki beszélt nyelv törvényeit sem-

mibe vevő, tudákosan kiagyalt szavai — s az őket védő elfajult elmélet: a „szócsintan”, azaz a szógyártás (szócsinálás) tana — ellen. Maga Szarvas egyébként olykor kiváló nyelvtudományi értekezéseket is alkotott: *A magyar igeidők* című például akadémiai jutalmat kapott. (Megjelent 1873-ban.) Nem kisebb tudományos érdeme, hogy kezdettől támogatta, sőt szervezte az Akadémián a szótörténeti gyűjtést, majd pedig — már Simonyival együtt — lelkiismeretesen végezte a szerkesztést. Mint-hogy pedig látása eközben végzetesen tönkrement, végül csak felesége felolvasása nyomán, hihetetlen agymunka árán rendezhette el egy-

egy szó céduláit az etimológia, illetőleg a jelentések és az időrend szerint. Az 1890–93-ban megjelent, háromkötetes *Magyar nyelvtörténeti szótár*, bár akadémiai nagyjutalmat kapott, utóbb súlyos harcok középpontjába került, s mivel Szarvas közben elhunyt, ezekben már Simonyinak és másoknak kellett a vádakat visszautasítani, illetőleg a meghurcolást eltűrni. A nyelvjárások kutatásába szintén eléggé beledolgozta magát Szarvas, de a magyar nyelvvizsgálat több ágában mindvégig kevésbé volt otthonos, s működése túlságosan is összeforrt az említett nyelv-művelő mozgalom, az úgynevezett „új ortológia” és a Nyelvőr első

évtizedének viharos, sokszor inkább tüzes és szellemes, mint időálló tudományos érvekkel folytatott tollharcaival, szócsatáival. Mindez maga is megmagyarázza, miért nem lett, nem lehetett Szarvas (betegeskedését és kevésbé mély általános nyelvészeti képzettségét nem nézve sem) a magyar nyelvtudományi kutatásoknak olyan elismert vezetője, amilyenné nyelvhasználásunkban Budenz fejlődött.

Bár Simonyi az új ortológiának legélesebb, kezdeti támadásaiban nem vett tevékenyen részt, és Szarvas harcos társaságának kávéházi vagy vendéglői összejövetelein is csak elvétve mutatkozott,

mind szorosabb kapcsolatba került Szarvassal, irányával és folyóiratával: azért egy kevésbé már most jellemeznünk kell a mozgalom társadalmi visszhangját, helyzetét. Nézzük először Négyesy Lászlónak korábbi, egészükben józan megfigyeléseit, megállapításait: „az Akadémia ülésterme visszahangzott a menydörgő vádaktól, a szintén érdekelt sajtó kórust zengett a haragvó akadémikusokkal, az elkeseredés a Nyelvőr törekvései ellen kihatolt a művelt közönség körébe is, és már-már azt lehetett hinni, hogy ama tekintélyek ítélete s a fölzaklatott közvélemény össze fogja morzsolni a Nyelvőrt. De a Nyelvőr csak most,

a viharban volt igazi elemében. A tekintély ellen a tudást vitte a harcba, az erőszakú szerkesztő mellé egy jól fegyverzett gárda csoportosult, mely a heves támadásokat súlyos csapásokkal verte vissza. Maga a szerkesztő vívta a legtöbb döntő csatát, mellette Volf György, később Simonyi Zsigmond és Lehr Albert küzdöttek.” Bármennyire történelmi jelentőségű haszna volt mármost annak, hogy az ortológusok újra nyelvi felelősségre nevelték korukat, hogy csökkentették a tanult, inkább városi, „úri” és a tanulatlan, inkább vidéki rétegek közt vagy száz év óta mesterségesen is növelt nyelvi szakadékot, és végül hogy fokozták az anya-

nyelv hagyományos szabályosságainak (s ezzel a régi és a népi használatnak) megbecsülését, gondosabb vizsgálatát: más vonatkozásban sok nagy hangú tételük mindinkább visszatetszést keltett. Egyrészt a nyelvújítás fattyúhajtásait nyesegető bírálat — főleg a hevesen vitatkozó Volf György munkáiban — olykor az egész neológia elítélésévé fajult, s ez ellen nem ok nélkül tiltakozott sok idősebb akadémikus, így Toldy Ferenc és Gyulai Pál is. Ezzel függött össze, hogy a legtüzesebb ortológusok a szerintük nem szabályos alkotású szavak közül az immár általánossá váltakat és valóban pótolhatatlankat eleinte éppoly ádáz haraggal

bélyegezték meg, mint a ritkábbakat, könnyen nélkülözhetőket; s hogy a nyelvi törvények — sokszor csak vélt vagy régibb érvényű „törvények” — megszegését a legművészibb költőnek is dühösen szemére vetették. Emiatt pedig az ifjabb újságírói és írói-költői nemzedéknek sok kiváló, polgári gondolkodású tagja egy időben szintén ellenük fordult. Még némelyik derék magyar nyelvész is éles vitára kényszerült velük: részint a múlt (a nyelvújítás), részint a jelen és jövő (a már kialakult, szükséges kommunikációs eszköztár) védelmében. Ilyenformán mikor Simonyi az új ortológiához csatlakozott, akarva-akaratlanul darázsfészekbe került,

sok potenciális ellenfelet szerzett, s nem egy Szarvas vagy Volf hirdette korai, túlzó elv képviselőjének látszatát is magára vonta. Mindez inkább csak később vált nyilvánvalóvá, és akkor már Simonyi némileg elkülönítette magát azoktól. Ám ahogy a viták hevesége nőtt, úgy élesedett a hangnem is, úgyhogy a külsőséges személyi érvek közt neki is egy-kettőre el kellett viselnie, hogy célzások érték első nemzedékbeli magyarságát, esetleg éppen zsidó származását.

Pesti egyetemi tanulmányai alatt egyébként ő nemcsak azokkal a magyar nyelvtudományi és nyelv-művelői kérdésekkel foglalkozott,

amelyekről a Nyelvőrben írt; s nem is csak a magyarhoz szorosan kapcsolódó finnugor nyelvhasználással. Így ekkor is jócskán érdekelte a klasszikus filológia és az indoeurópai összehasonlító nyelvészet meg a velük akkortájt méginkább összenőtt általános nyelvészet. (Ez utóbb, külföldi útján különösen nagy hangsúlyt kapott.) Noha a kenyérkereset gondjai változatlanul nyomták a vállát, ekkor jelentek meg a Nyelvőrben első tanulmányai a magyar nyelvújítás némely részletéről; továbbá gyűjtött és értelmezett nyelvjárási elemeket; írt történeti szókészleti, nyelvtani és nyelvhelyességi kérdésekről, s készített nyelvészeti ismertetéseket

is. Amellett elvállalta, hogy akadémiai megbízásból magyarra fordítja Max Müllernek a lingvisztika általános kérdéseiről akkoriban sokat emlegetett angol nyelvű felolvasásait. A kötet 1874-ben jelent meg az Akadémiánál, sőt 1876-ban folytatás is követte: *Müller Miksa újabb fölolvasásai a nyelvtudományról* cím alatt, immár Simonyi, nem Steiner fordítói családnévvel. 1873-tól munkatársa lett a Heinrich Gusztáv és Kármán Mór szerkesztette Magyar Tanügy című folyóiratnak is, bár egyelőre inkább csak ismertetéseket tett közzé benne. Szana Tamás Figyelőjében pedig a középkori spanyolországi zsidó költészetéről jelent meg tanulmánya.

Egyetemi professzorai közül ekkor kétségtelenül Budenz Józseffel került legközelebbi kapcsolatba. Az „ugor” nyelvhasználat jól kiegészítette a Nyelvőrben közzétett magyar nyelvészeti eredményeit: elmélyítette és módszeresebbé tette önképzését. Már ekkor gyűjteni kezdte például a finn közmondásokat, példabeszédeket, majd Budenzhez készítette az ugor (mai szóval: finnugor) módalakokról szóló doktori értekezését is. Mikor pedig a messzi távlatokat számba vevő Eötvös József kultuszminiszter, a kiváló liberális művelődéspolitikus több más, részben zsidó, illetőleg nemzetiségi diákhoz hasonlóan neki is kétévi nyugat-európai ösz-

töndíjat adott, a távolból is mindig ennek a professzorának számolt be legőszintebben tapasztalatairól, s egyúttal tőle kért nehézségeiben — s nem is hiába! — tanácsot, segítséget. (Munkácsi Bernát és mások ezért a „Budenz-iskolá”-hoz is sorolták Simonyit, kiemelve, hogy Budenz későbbi tanítványai a kiegészítő magyar nyelvészeti képzést már őtőle kapták.)

Simonyi hazai egyetemi tanulmányaival foglalkozva nem hagyhatjuk figyelmen kívül Kármán Mór szerepét sem. Ez a tehetséges pedagógusunk ugyanis őhozzá hasonlóan vidéki kereskedőcsalád gyermeke, szintén haladó polgári beállítottságú, s korban is csak ti-

zenegy évvel volt idősebb „tanítványánál”. Nem sokkal korábban tért haza lipcsei ösztöndíjas éveit után, s frissen habilitált magántanárként kezdte hirdetni a szerinte szükséges iskolaügyi reformokat, sőt ezek némelyikét a kultuszminisztérium megbízásából már meg is valósíthatta. Láthatólag nemcsak ő volt Simonyira igen nagy hatással (kivált a nyelvtan megújításának s az iskolai nyelvtantanításnak kérdéseiben), hanem Kármán is megkülönböztetett rokonszenvvel és megbecsüléssel foglalkozott az ifjú nyelvészszel. Simonyi utóbb az „elmemozdító” szóval jellemezte pedagógiatanárának szerepét, s így írt róla: „Képtelen volnék kifejezni

azt a hálát, mellyel Kármán Mór-
nak tartozom, s leírni azt a hatást,
melyet nemcsak én, de mindnyájan
érezünk, akik tőle tanultunk.”
A gyakorlógimnáziumban, mely
1872-ben már Kármán tervei sze-
rint jött létre, s melynek első peda-
gógiai irányítója is ő lett, Simonyi
végighospitálta Kármán óráit,
majd a következő évben ennek
irányításával tanított maga is;
1873—74-ben pedig ugyancsak az
ő javaslatára készítette el *Latin szó-
könyvét* s azóta elkallódott, kéz-
íratos *Kis magyar nyelvtanát*, mely-
nek írása közben hetenként kon-
zultált mesterével. Nyilván Kár-
mán szervezte be a Magyar Tan-
ügy munkatársai közé is, s nem

véletlen, hogy az ide már Berlinből, Párizsból küldött *Adalékok a magyar nyelvtanítás újjáalakításához* című, hatrészes tanulmánysorozatában Simonyi még mindig az ő nézeteiből indult ki. Kármán baráti pártfogása egyúttal azt is megkönnyítette, hogy Simonyi fokozatosan kapcsolatba kerüljön az akkori magyar szellemi életnek sok más haladó polgári tudósával, részben szervezetével is; de amennyire ez megerősítette politikai és világnézeti szempontból, tudatosítva társadalmi hovatartozását, annyira magában hordta annak a csíráját is, hogy utóbb a konzervatívabb, feudálisabb tudósok majd ellene is jobban áskálódnak.

Simonyi tehát 1874 őszén már jó hazai képzettséggel, sőt jelentős tudományos sikerek után, egyáltalán nem kezdő emberként iratkozott be rendes hallgatónak a lipcsei egyetemre. A német nyelvészetben akkoriban hatalmas viták közben új irányzat, tudományos „iskola” volt születőben: az újgrammatikusoké. Ezek egyik legfőbb elve, hogy tudniillik a nyelv állandóan változik, s ezért csak történeti-összehasonlító kutatásokkal lehet módszeresen megközelíteni, igazában nem volt új dolog a tudományban: már Grimm és Bopp is ezt tanította. Csakhogy a század derekáig úgy látták a tudósok, hogy a nyelvek első, korai fejlődési szaka-

szaik alatt egyre tökéletesedtek, ellenben a legújabb, írott emlékekből is jól megismerhető alakulásuk során már csak elfajulást, romlást mutatnak. Azért a tudománynak szerintük főként az előző kori — értsd: az ősi — fázisok kikövetkeztetésével kell foglalkoznia. (A mi Riedl Szendénkre ható Heyse s a nyelvet a növényekhez hasonlóan önnön természeti törvényei szerint alakuló képződménynek tekintő A. Schleicher szintén ezt vallotta.) Az újgrammatikus H. Osthoff és K. Brugmann mármost a hetvenes évek derekától azt hirdette — s jó-részt épp Lipcsében —, hogy a fejlődésnek ez a merev kettéosztása és naiv értékelése helytelen, s hogy a

nagyobb figyelmet éppen a nyelvnek ma fontosabb s a forrásokból közvetlenül is jobban feltárható korszakaira, tehát az újabb változások megismerésére kell fordítani. Megerősödött a hangtani kutatás és általában az élőnyelv megbecsülése is. Ehhez az úttörő szemlélethez csatlakozott többek közt a szlavista Leskien és a germanista H. Paul, bár ők is inkább csak Simonyi távozása után működtek Lipcsében. — Valamivel korábban, az ötvenes évektől kezdve jelentkezett H. Steinthal nyomán a nyelv lélektani alakító erőinek hangsúlyozása, egyelőre még a herbarti egyéni lélektan szellemében. Az újgrammatikusok is ennek hatására

foglalkoztak oly szívesen a nyelvi változások analógiás magyarázatával. Ez pedig, továbbá a természeti törvényszerűségeknek Schleicher módján való idevonása részben azt is megérteti, miért hangsúlyozta ez az iskola egész mereven — és így tévesen is — a hangtörvények kivételnélküliségét. Még a jelentés-változások iránti nagyobb figyelem, sőt a jelentéstan „fölfedezése” sem független a nyelvlélektani irány megtermékenyítő hatásától. (Utóbb — W. Wundt rendszerében — már nem az egyéni, hanem a néplélektani felfogás érvényesült.)

Simonyi tehát 1874—75-i lipcsei tanulmányai alatt már ennek az új irányzatnak első jelentkezését

is megfigyelhette. Ő maga elsősorban klasszikus és indoeurópai összehasonlító nyelvészettel meg a mindezt végső fokon irányító általános nyelvtudománnyal foglalkozott itt. Legfőként a görög kutatásokban oly kiváló G. Curtius tanítványa volt, bár F. W. Ritschl, L. Lange, J. A. Overbeck és mások előadásaira is rendszeresen eljárt, s a kor pozitivista törekvéseinek megfelelően a hazainál is egzaktabb, megbízhatóbb, művelődéstörténeti és lélektani háttérrel végzett történeti kutatásokat ismert meg. Maga Curtius azonban nemcsak nem tartozott az éppen akkor elkülönülő újgrammatikus nyelvészek közé, hanem utóbb élesen

vitatkozott is velük némelyik elvük vagy módszerük miatt. Simonyira tett hatása így hihetőleg részint az összehasonlító módszernek a görög szófejtésben való konkrét alkalmazásával, részint a görög morfológia fejlődésének fázisokra bontásával volt kapcsolatos: azaz csupán az ifjú általános nyelvi szemléletét alakíthatta-finomíthatta, módszeres eljárásait csiszolhatta tovább, tudatosíthatta jobban. Az ugyanis, hogy a görög nyelvi elemeket Curtius szerint nem a szanszkritból kell levezetni, ahogyan korábban Bopp vagy még Benfey is tette, hanem mint a szanszkrit és egyéb (iráni, örmény, szláv stb.) megfelelőekkel párhuzamos fejlődme-

nyeket kell értelmezni, az a magyar nyelvészetre csak közvetve szolgáltatott általános tanulságokat; bár így is mélyreható irányítást adhatott.

Ellenben közvetlenül is átvette Simonyi Curtius egyetemi oktatói módszerének hasznos újításait: hogy amaz java hallgatóit „Grammatische Gesellschaft”-jába tömörítette, s közös témakörből való részletek kidolgozására ösztökölte (Simonyit is), azt ez leveleiben nyomban figyelmébe ajánlotta Budenznek. Később pedig, budapesti egyetemi tanársága idején maga is másolta és tökéletesítette Curtius kísérletét: tanítványaiból szervezte meg „Nyelvtani Társa-

ság”-át, munkáikból töltve meg a Tanulmányok az Egyetemi Magyar Nyelvtani Társaság köréből című sorozat három füzetét. E kiadvány helyett aztán utóbb, már mint szerkesztő, a Magyar Nyelvőrben tette közzé hallgatóinak kiválóbb cikkeit és disszertációit, majd pedig ezek főleg az 1902-ben indított Nyelvészeti Füzetek sorában kaptak helyet. Ily módon sok tanítványát sikerült is rögtön egy életre megnyernie tudományszakja számára; s mesterük köré csoportosulva, jórészt ezek alkották az úgynevezett Simonyi-iskolát, illetőleg a Magyar Nyelvőr Simonyi-korszakának eleinte különösen jó hírű, nagy szerzői gárdáját. Önálló mun-

kára vállalkozó tanítványaival Budenz és Curtius módján tartott gyakorlatain és egyéb szakmai megbeszélésein egyébként sokkal színesebb, elevenebb is volt a mes-ter, mint szabályos előadásain: „[A szombati gyakorlatokon] elemében volt, s elemében volt tan-széki és tanszéken kívüli megbeszé-léseken, ezeken tanított, nevelt, — nagy hatással” — írta róla nemrég, 1972-ben Németh Gyula. — Bár-mennyire nem kapott azonban Simonyi éppen újgrammatikus ne-velést Curtiustól 1874–75-ben, a német nyelvészettel való sokoldalú kapcsolata itt és ekkor fejlődött ki, s ha későbbi munkáiban sokszor bizonyosan újgrammatikus néze-

teket vallott, ilyen értelemben is nem alaptalanul beszéltek tudománytörténészeink, köztük olyan általános nyelvész tanítványai is, mint Rubinyi Mózes, többször a korai németországi tanulmányok hatásáról.

De térjünk vissza a tanulmányút további állomásaihoz! Lipcséből Simonyi előbb egy félévre Berlinbe ment, itt azonban némi általános tájékozódáson túl főleg *Az ugor módalakok* című disszertációján dolgozott. Majd a párizsi egyetemen fejezte be külföldi stúdiumait, immár elsősorban a romanisztika terén dolgozva.

Három nyugat-európai ösztöndíjas helyén tehát hű maradt ugyan

még itthon választott szakterületeihez, de rendkívül széles és mély általános nyelvészeti tájékozottságot szerzett, s beledolgozta magát a klasszikus filológiába és a modern romanisztikába, a germanisztikába, sőt némileg a szlavisztikába is (aminek a későbbi magyar kutatásokban közvetlenül is hasznát látta); amellet sokféle ágazó személyi tudománypolitikai kapcsolatokat szerzett. 1876 őszén fővárosunkba visszatérve, valóban minden kortársánál jobban áttekinthette a hazai magyar és finnugor nyelvészet állását és korszerű fejlesztésük lehetőségeit. A társadalmunkban még öröklődő naiv etimologizálástól, metafizikus nyelvszemlélettől, ro-

mantikus vagy nacionalista képzelgésektől mentesen, érdeklődése leginkább a pozitív történeti nyelvtani ismeretekre s az újabb kori nyelvfejlődésre irányult. Átfogó itthoni és kinti tapasztalatai meggyakorlati érzéke segítségével megfigyelhette anyanyelvi oktatásunk, nyelvhasználatunk (helyesírás, nyelvhelyesség) és közműveltségünk hibáit, sőt elmaradottságunk politikai és társadalmi hátterét is, legalább az akkori liberális-demokrata értelmiségi elit módján. Itthon pedig főképpen Budenz és Szarvas, illetőleg Kármán meg ezek baráti és munkatársi köre már várva várta, hogy valóra váltsa hozzá fűzött reményeiket; s ő maga szakismere-

tének, emberi értékeinek, elhivatottságának tudatában szintén némi belső türelmetlenséggel kezdte meg harcát a méltó érvényesülésért. Még 1876-ban doktorált, s 1877-ben már a magántanári habilitáción is túljutott; folyamatosan megjelenő nyelvészeti és didaktikai cikkei ugyancsak egyre növelték tekintélyét; 1877–78-ban pedig megindult iskolai nyelvtanainak sora is. A végleges elhelyezkedés mégsem volt mentes a gondoktól. A kezdeti kényszerű gimnáziumi tanári munka — főként a gyakorló-gimnáziumbeli — ugyan a tankönyvírásban jól segítette, de egészében sehogy sem felelt meg természetének, így abba is kellett

hagynia. S bár szakmai pártfogóinak segítségével csakugyan ő került az újonnan szervezett egyetemi magyar nyelvészeti tanszékre, de várakozása ellenére csak helyettesi megbízással. A pálya azonban így is megnyílt előtte, s ő évtizedeken át új meg új elismerést szerzett kitartó és sokoldalú munkásságával: a közfelfogás a 90-es években már jórészt benne látta nyelvészetünk hivatott vezérét, ha ő nem tetszelgett is ebben a szerepben. Széles körű képzettsége és érdeklődése ellenére nem vált polihisztorrá, hanem a magyar nyelvészet fejlesztésére összpontosította minden energiáját; de ebben szilárd alapja maradt korszerű általános

nyelvészeti tudása, továbbá erős
finnugor és szintén megbízható
indoeurópai összehasonlító ling-
visztikai képzettsége.

A LEGTERMÉKENYEBB ÉVTIZEDEK
(1878 — 1905)

Simonyi munkásságának legjelentékenyebb szakasza bizonyosan az a bő negyedszázad volt, amely egyetemi tanszékre kerülését (1878) követte. Ha az ember meg akarja magának magyarázni, miképp érvényesülhetett valaki ilyen tüneményes gyorsasággal, hogyan alkothatott egyetlen tudós annyi fontos irányban olyan maradandó értékű műveket, újra meg újra számba veheti egyrészt személyi adottságait: nagyarányú felkészülését, rendkívüli tehetségét és fáradhatatlan szorgalmát. Részletezheti

a történelmi pillanat kedvező voltát: milyen égető hiány volt ilyen „vezetőképes” magyar nyelvészben a föllépésekor; mennyire támogatta őt az erős polgári szabadelvű befolyás az Akadémián, de kivált a tanügyi közigazgatásban, részben még az antiszemitizmusnak a tisztaeszlári pörrel kapcsolatos elfajulása (1882—83) és a különféle egyházpolitikai viták után is; mekkora kezdősebességet biztosított publikációihoz, hogy már bensőséges kapcsolata volt a Magyar Nyelvőrhez és a Nyelvtudományi Közleményekhez stb.; mily jó politikai-taktikai érzékkel tartotta a kapcsolatot a konzervatív tekintélyek ellen Szarvas Nyelvőr-

jét is támogató radikálisabb polgári táborral, kivált pedig a haladó pedagógus szervezetekkel; mit jelentett neki is, hogy hamarosan igen kiváló, nála alig ifjabb tudósok mint tanítványai is segítették munkáinak elkészítésében, népszerűsítették és védték eredményeit, s legföljebb barátként vitatkoztak vele. De még így is szinte hihetetlen nagyok Simonyi eredményei. Hiszen tudós munkásságának súlypontja ugyan a magyar történeti nyelvtanra esett (főleg a mondat-tan érdekelte, de nem hanyagolta el az alaktant sem): majdnem ugyanilyen gondosan foglalkozott a szókészlet történetével, azaz a szófejtéssel, a szorosán vett szótör-

ténettel és a jelentésváltozásokkal. S mivel a történeti kutatásban őt már az újabb fejlődés is igen érdekelte, a saját korára vonatkozó leíró nyelvvizsgálat számára is akaratlan sokat adott.

Minthogy pedig a dolgokat résztanulmányaiban is igyekezett módszeresen a helyükre tenni, általános nyelvészeti felfogása minden nagyobb művéből kirajzolódik (persze nem egészen változatlanul, hanem némileg a korral s tapasztalataival együtt módosulva). Foglalkozott hangtani kérdésekkel, s érdekelte a nyelvjáráskutatás is, bár e munkálatokban egyik korai tanítványa, Balassa József — a Nyelvőr szerkesztői székében majdan utóda

— hamarosan mélyebbre hatolt. Nem hanyagolta el a tudománytörténetet sem, noha érdeklődése itt érezhetően kisebb volt, mint ma várnánk, s kivált a régi korokat csak vázlatosabban tárgyalta. Mégis színes, sokoldalú képet festett 1896-ban *Révai Miklós és a korabeli nyelvtudomány* címen Beöthy képes irodalomtörténeti kézikönyvében. Ennek s Rubinyi ösztönzésének köszönhető, hogy utóbb, 1908-ban kiadta Révai úttörő történeti nyelvtanának, az *Elaboratio grammatica Hungaricá-*nak kéziratban maradt III. kötetét. És persze többször foglalkozott a nyelvújítás történetével is. Még szerteágazóbb a ma „alkalmazott

nyelvtudomány” néven emlegett irányokban végzett, félig már gyakorlati tevékenysége, főként ha a helyesírási és nyelvhelyességi összefoglaló munkák és vitacikkek mellett ide számítjuk iskolai nyelvtanait és szótárait, továbbá egyetemi tankönyvként is használt tudományos összefoglaló kézikönyvét, *A magyar nyelv* címűt. Ennek 1889-i, első kiadása kétkötetes, az 1905-i, második egy kötetben adja az anyagot; módosított, német változata, a *Die ungarische Sprache* 1907-ben jelent meg, s a magyarul nem tudók számára egész 1971-ig — a *The Hungarian Language* kiadásáig — igazában ez közvetített megbízható tájékoztatást

anyanyelvünk rendszeréről és fejlődéséről. (Max Müller népszerű felolvasásainak folytatólagos magyarra fordítását már említettük.) Vegyük hozzá most mindehhez számtalan egyéb publikációját: könyvismertetéseit, kérdésekre adott szakmai válaszait, helyesbítéseit, szerkesztői jegyzeteit, hivatalos szakvéleményeit stb., továbbá hatalmas levelezést, kiadatlan maradt referátumait, rendeletek, törvények stb. szövegén végzett javításait, s végül, de nem utolsósorban páratlan egyetemi tanári nevelő munkáját és fáradhatatlan folyóirat-szerkesztői irányítását, amely a tudomány fejlesztésében a nyomtatott alkotásoknál nem kevésbé volt hatékony!

Nyilvánvaló, hogy az alábbiakban csakugyan „korszakalkotó” életműnek pusztán a mának is tanulmányos részeit mutathatjuk be egyenként, s még ezeket sem tárgyalhatjuk minden szempontból.

AZ ÁLTALÁNOS NYELVÉSZETI ELVEK

A történetiség alapján

A nyelvet, mint majd száz évvel előbb Révai Miklós vagy 1850 táján főleg Riedl Szende, Simonyi is történeti fejlődésében, és csakis így vizsgálja. De nála ez is modernebb hangsúlyt kap: „A *nyelvtörténet* ismerete és földerítése — ez legfontosabb föladata a nyelvésznek,

s ha akarjuk, mindent magában foglal, amit csak hozzáköthetünk a nyelvtudomány fogalmához. Ismerni akarjuk a *nyelvnek életét*, ez az élet pedig a nyelvbeli jelenségeknek *fejlődéséből* áll, legelső eredetüktől kezdve legvégső kiágazásukig. A módszeres eljárás, természetesen, megfordított rendben halad: az ismerttől az ismeretlenhez, a mai jelenségektől a régiekhez s legrégebbiekhez” — írja említett 1889-i művének elején. Tüzetes magyar nyelvтанában (1895) valósággal azonosítja a történeti nyelv-tant és a nyelvtörténeti módszert. Ennek céljául pedig azt jelöli meg, hogy feltárja a fejlődés időrendjét és, ami még fontosabb,

okait. A mai — az eddigi legutolsó — nyelvfejlődésbeli fázis áll tehát a középpontban: mindig ebből indul ki, ennek kialakulását, szabályait igyekszik kibogozni, megérteni. S hogy ebben már valóban elég pontosan az újgrammatikusok felfogásával van dolgunk, azt az is jelzi, hogy ugyanitt utal a tudományos hangtannak legutóbbi gyors fejlődésére meg arra, hogy a „hangtani kutatásokat természetesen az élő beszédre kellett alapítani, s így történt, hogy a régi nyelvészettel szemben mindig több figyelmet fordítottak az *élő nyelvekre* és *nyelvjárássokra*. A cél többé nem a régi nyelvállapot rekonstruálása, hanem a mainak megmagyarázása

volt.” Őnála tehát nyoma sincs annak a régibb, rousseau-ian pre-romantikus, majd hegeli-schleicheri (ál)természettudományos elképzelésnek, hogy a nyelvnek újabb, történeti adatokból megismerhető élete merő romlás, s amely nálunk egykor Révai, utóbb Riedl Szende és mások munkáiban annyira érvényesült. Eltűnt továbbá az a gyermekteg állítás is, amelyet Toldy Ferenc mellett még Riedl is többször elismételt: hogy „a magyar nyelv e mostani hazájában egy új nyelvtani alakot sem fejtett ki, egy képzővel sem bővült, de igen többeket ki látott avulni” (*Magyar hangtanából*). — Azon pedig, hogy föntebb nem a teljes

nyelvi rendszer, hanem mindig csak egyes, elszigetelt jelenségek fejlődéséről volt szó, nem lepődhet meg a mai képzettségű olvasó: akkoriban már az nagy eredmény volt, hogy Simonyi többször beszélt igeragozásunk stb. — tehát egy nagyobb részrendszer — alakulásáról. Figyelmet érdemel, hogy ő elődeinél világosabban látta ugyanekkor a nyelvjárások történeti irányú tanúságtételét is, amennyiben ez „a genetikus magyarázatnak a nyelvemlékekhez hasonló segítséget nyújtott, [s] . . . a nyelv-sajátságok *földrajzi* elterjedése ezen terjedésnek irányára is rámutat”. — Hellyel-közzel Simonyi még egyszerűbb nyelvstatisztikai ada-

tokat is említett, hogy a fejlődés adott fokát érzékeltesse: az *íra* típusú múlt időnek az *írt*-hoz képest elavuló voltát például azzal is szemléltette, hogy az előzőt „Vörösmarty a Tündérvölgy című ódon színezetű költeményben . . . 101-szer alkalmazza. . . , ellenben Arany a népies nyelvű Toldiban, mely két akkora. . . csak 79-szer”. S a statisztika elméletileg is érdekelte. Bármennyire elő-előfordult effajta kivételesen egzakt mérés már őelőtte (így akár Szarvas Gábornak igeidőinkről szóló monográfiájában), s akármily szórványos ez az eljárás Simonyi módszerében, ez is azt igazolja, hogy a nyelv történeti szemlélete nála

eléggé árnyaltan jelentkezett, s volt
őbenne fogékonyság arra, hogy a
régí és az új alakulat küzdelmét
szinte a maihoz hasonló igényvel
mérje föl.

A nyelvtanírást tehát Simonyi —
első, elkallódott kéziratós próbáját
nem nézve — gimnáziumi *Magyar
nyelvtan mondattani alapon* című
művének I. osztályos részével
kezdte 1877-ben. A tankönyvek-
ben azonban elsősorban a jelenkori
rendszert, illetőleg használati sza-
bályokat kell feldolgozni. Simonyi
mármós ezekben sem szakadt el
egészen történeti nyelv szemléletétől.
Bizonyítékul elégedjünk meg
itt azzal, hogy 1879-ben a rend-
szerezesebb, „fölsőbb osztályoknak

és magánhasználatra” írt kötetet a *Halotti Beszéd* szövegével s a nyelvi fejlődés rövid értelmezésével kezdte; de egyebükt is szívesen közölt többnyire hasznos történeti kitérészeket.

Bár a Saussure értelmében vett diakrónikus és szinkrónikus nyelvvizsgálat elvi megkülönböztetését anakronizmus volna keresnünk nála, a kettőnek eltérő tanúságtételét Simonyi itt-ott a maga kárán tapasztalta, mégpedig leginkább a szótövek tankönyvi feldolgozásában. Riedl Szende, már egy korábbi részlettanulmányának eredményeképp, 1864-i nyelvtanában a mai *írok*, *könyvet* alaktípusban az *íro-k*, *könyve-t* tő- és toldalékelha-

tárolást alkalmazta, mert ezt tartotta történetileg helytállónak. Utóbb Simonyi a Magyar Tanügyben 1876-ban szintén elavultnak vallotta a hagyományos: kötőhangzós toldalékos *ír-ok*, mint *ír-nak* tagolást (ma ezt inkább előhangzósnak neveznénk!), s iskolai nyelvtanaiban már ő is a „teljesebb” és „rövidebb” tövekkel dolgozott (így az igei *íro- ~ ír-tó*alakokkal). Ezt az eljárást azonban a nagy tekintélyű Hunfalvy Pál és mások megtámadták. Ő az ellene felhozott nyelvtörténeti érveket világosan megcáfolta 1882-ben a Nyelvőr hasábjain, mégis elvetette saját történeti alapú tankönyvi megoldását, mégpedig pontosan

Saussure későbbi módszertanának szemléletével: mert — írta — „*A nyelvelemeknek eredeti értékét, melyet nyelvtörténeti kutatásaink a nyelvnek régibb korszakaira nézve megállapítanak, nem szabad az újabb kori nyelv elemzésére egyszerűen átvinni*”. S megjegyzésként hozzátette azt is, hogy „az utóbbi [értsd: az előhangzós toldalékos] eljárás . . . mai nyelvtudatunknak is jobban megfelel”. Viszont a történeti alapú *Tűzetes magyar nyelvtan* 1895-ben természetesen ismét a hiteles fejlődést tükröző „rövidebb” és „teljesebb” tő szemléletével készült. (Korántsem akarom mindezzel azt a látszatot kelteni, hogy már Simonyinál is megtalál-

ható a szinkron rendszer-feldolgozás elve: de úgy látszik, olykor nem is volt messze tőle.)

A pozitivizmus igényével

Simonyi korában külföldön is csak megbízható adatokra kívánt a nyelvész építeni, s az egyes tényeket sokszor merőben elszigetelten, önmagukban vizsgálta; más szóval: a filozófiai pozitivizmus alapján állt. Ennek a metafizikus vagy romantikus elméletek, illetőleg a hamis vagy tévesen értékelt kútfők elleni küzdelemben nagy értékű irányzatnak természetesen súlyos hibái voltak: a nagy összefüggéseket, a gazdasági tényezők szerepét, a társadalmi erők harcát ugyancsak

sokszor szem elől tévesztette, esetleg tagadta is a fő törvények megismerhetőségét. Rubinyi Mózes, Simonyi hálás tanítványa, dicsérőleg mondta 1947-ben: „Révai is, Simonyi is, a pozitivista történelmi módszernek a maguk nemében senkitől felül nem múlt mesterei hazánkban”. Az mármost kétségtelen, hogy Simonyit elsősorban a pozitivizmus jó oldalai jellemzik: ő vezeti be nálunk először tanítványait a cédulázásba, tehát a módszeres előzetes adatgyűjtésnek akkor egyetlen megbízható technikájába. Saját magának is minden érdekes adatot cédulára jegyzett (erre a tárgykört mutató betűjelzést is írt), s előadásain — egykori

hallgatói ezt szinte mindig elmondták róla — rendszeren a cédulák egymásutánjából épült fel a tanítás gondolatmenete. Mint Budenz hajdani tanítványa nem feledkezett meg soha a finnugor nyelvi előzményekről, bár ő maga utóbb már nem kutatott ebben az irányban. Módszeres, adatokon alapuló vizsgálatait mutatja az is, hogy bőven kiaknázza régi nyelvtaníróinkat — mint korai szakirodalmat is, mint nyelvi forrásanyagot is, és Bárczi Géza 1969-i szavaival „a nyelvtanírók vallomásait több esetben is a nyelvemlékek adataival szembesíti, s a nyelvi történésekről való álláspontját ez irányú mérlegelés során alakítja ki”.

Ha Simonyi nagy nyelvtani monográfiáit forgatjuk, önkéntelenül is meglep bennünket a végtelenül gazdag, fő- és melléktípusokra, sőt kivételekre szinte azonos részletességgel kiterjedő dokumentáció. Bizonyos, hogy egy kis részt emögött is a pozitívizmusnak inkább apró adatokra irányuló figyelme húzódik meg, bár a nyelvi kategóriák elméleti elhatárolása ezekből a művekből sem hiányzik. Tudomásul kell azonban vennünk ezen túl azt is, hogy Simonyi — igen helyesen — olyan történeti nyelvtani adattárat is nyújtani akart bennük a szakmának, amelyent a szókinszre vonatkozólag a *Magyar nyelvtörténeti szótár* biztosí-

tott. Az átmeneti típusok iránti fokozott érdeklődést egyébként ezeknek az analógiás változások magyarázatában való fontossága is magyarázhatja.

Voltaképp a valóság egészét megragadó, helyes értelemben vett pozitivizmus vezette Simonyit abban is, hogy a nyelvi rendszernek minden fontosabb elemét külön munkákban vizsgálta, bár időrendjük miatt e tanulmányok látszólag függetlenek voltak egymástól. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy míg a német újgrammatikusok jobbára csak a szóval vagy a szónak kisebb szerves alkotóelemeivel, illetőleg a hangokkal szoktak foglalkozni: Simonyi az első

pillanattól a mondatot, tehát a kommunikáció, illetőleg a beszéd-folyamat elsődleges lélektani egységét állította a középpontba, s fontos helyet biztosított a nyelvtudományban egy eléggé új ágnek, a jelentéstannak is.

A pozitivista Simonyinak nagy érdeme, hogy legterjedelmesebb és leggazdagabban adatolt nyelvtani monográfiáiban is az elméleti bevezetésen, a kategóriák rendszerbeli összefüggésén van az erősebb hangsúly, bár néha tagadhatatlan a részletek és egyes adatok fárasztó, alig áttekinthető sora. Ezért Benkő Lorándnak a magyar nyelvtudományi szintézisekről írt 1969-i kritikai összefoglalásában érthetően

kiemelkedő helyet kap Simonyi munkássága. Az egykori tanítványok közül pedig Rubinyi 1947-ben nemcsak azt emelte ki, hogy egyetemi bevezető előadásaiban bőven ismertette korának megfelelő általános nyelvészeti elveit, vitáit, hanem azt is, hogy „tudománya filozófiájának bemutatása által tág horizontot nyitott”. De ő is megjegyezte, hogy mestere alapjában „inkább volt gyűjtőközlő, mint filozófiai érdeklődésű”.

A nyelvtan fő kérdéseit illető nézetek

Ami a nyelvtannak mondattani alapra helyezését illeti, Simonyinak elvben több mintája, illetőleg forrása is számba jöhetne. Bizonyos

tekintetben ugyanis már a múlt század eleji nyelvlogikai, majd igazában a már említett nyelvlélektani irányzat számolt a mondat nyelvi-gondolkodásbeli jelentőségével. A német és itt-ott a magyar iskolai nyelvtanokban szintén jelentkezett már ez a szemlélet többé vagy kevésbé korábban, ha nem is oly átgondoltan; sőt Simonyi idejében némelyik osztrák, illetőleg német oktatásügyi rendelkezés szintén hangsúlyozta a mondatból való kiindulás előnyét. A magyar nyelvtudományban tudvalevőleg főleg Brassai Sámuel hirdette előbb is a mondatnak — mai szóval — funkcionális elsőbbségét a szóhoz képest.

Simonyi azonban többször egyértelműen kijelentette, hogy ő Kármán Mórnak köszöni ezt a felismerést. A nagy nevelő viszont, mint közismert, egyrészt a herbarti lélektan eredményeit igyekezett az idő tájt érvényesíteni pedagógiai munkáiban, a mondatot tehát ezért is elsődleges értékűnek vehette. Másrészt — s ezt éppen Simonyitól tudjuk — Kármán „sokat tanulmányozta Brassai mondattani értekezéseit, s fő gondja arra irányult, hogy a mondattant rendszerezesebbé tegye s hogy mondattani alapon építse föl az egész nyelvtant . . . [Munkájában az egyik] nevezetes újítás az volt, hogy nemcsak az alaktant, hanem még a

beszédrészek fölosztását és definícióját is mondattani alapon tanította”. Balassa József 1897-ben kivált Delbrückre hivatkozva dicsérte a beszédrészeknek (szófajoknak) ezt a tárgyalásmódját, majd így folytatta: „A beszédrészeknek mondatbeli szerepük alapján történő legkövetkezetesebb és leghelyesebb osztályozását ... a gyakorló gymnasium jelöltjei jól ismerik Kármán Mór előadásaiból ... Iskolai nyelvtanaink közül csak Simonyi *Kis magyar nyelvtanában* látjuk ily mondattani szempontból osztályozva a beszédrészeket.” S mint Rácz Endre 1969-ben kimutatta, Kármánnak a mondattani alapot érvényesítő nyelvszemlélete

Simonyi közvetítésével még az 1919-i tanácsköztársasági tantervi reformelgondolásokban is világosan nyomon kísérhető. Hadd tesszem végül hozzá, hogy kevésbé vezető elvként a Horthy-korszak nyelvtankönyveiben is érezhető ez a helyes fölismerés, sőt — talán már más hatásokkal jobban egybemosódva — máig sem tűnt el a nyoma teljesen. (Persze itt nem éppen a szófajok fönti tárgyalásmódjára gondolunk.)

Első iskolai nyelvtanaiban tehát Simonyi a szófajokat még Kármán szellemében, elsősorban mondat-tani szerepük szerint igyekezett feldolgozni, bár emiatt mondat-tanában tagadhatatlanul sok ismét-

lés akad, s a szótan-alaktan is zavaros egy kissé az alaki irányító szempont érezhető elhalványodása miatt.

Egységes tudományos nyelvtant Simonyi tudvalevőleg nem alkotott. A korszerű tudományos nyelvtan beosztásával mindamellett többször is foglalkozott, s ilyenkor már ő is kevésbé követte Kármán iménti eljárását. 1881-ben például *A jelentéstan alapvonalai* című értekezésében inkább Schleicher rendszerelgondolását vette alapul, bár ezt is módosította egy kissé. Eszerint a nyelvtan két nagy egységből áll, s ezek mindegyike ismét két részre oszlik:

„I. Szótan:

1. Az önálló szónak alaktana (összetétel és szóképzés);
2. az önálló szónak jelentés-tana.

II. Mondattan:

1. a mondatbeli szónak alak-tana (szóragozás);
2. a mondatbeli viszonyok elmélete (szor. ért. mondattan). Segédtudomány a két alaktanhoz: *Hangtan*.

(Lehetséges volna még ugyan-ezen részelemek olyan csoportosítása, hogy első fölosztási alapul azt vennők, hogy a nyelvtan

1. a nyelvbeli kifejezések anyagával foglalkozik, 2. alakjukkal [a) szóképzés, b) szóragozás],

3. tartalmukkal [a) jelentéstan, b) mondattan].)”

E beosztásban láthatólag az alak és a jelentés (nyelvtani viszony) elvi elkülönítése a legfontosabb újítás; ilyen törekvés aztán még a két világháború közt is található nyelvészetünkben, de talán már inkább J. Ries hatására.

Megjegyzendő, az 1895-i *Tüzetes magyar nyelvtan* (szó)alak-tanában Simonyi valóban nem adott szófajtant, mert ez akkori felfogása szerint már a jelentéstanba tartozik. S viszont a szóragozást is az alaktanban tárgyalta, tehát az iménti tervezetétől ebben is eltért.

Kéziratos *Magyar mondattan* című későbbi nagy munkája részben

szintén más tanulssággal szolgál e ponton, azért már itt kitérünk rá. Ezt Simonyi még az 1914-i akadémiai Lukács Krisztina-pályázatra készítette, de csak utóbb, 1916-ban fejezte be, sőt aztán is tovább csiszolgatta, s erre vonatkozó munkáját szinte csak a halála zárta le. Beosztása Balassa József szerint „a mondatról, a mondattani változásokról és okaikról szóló bevezetés után” így alakult: az I. főrész az egyszerű mondat fajait, a II. a mondatrészeket tartalmazta, a III. pedig az átmeneti (igenévi) szerkezeteket, „melyek átvezetnek az összetett mondathoz”. (Az összetett mondatot lényegében már régebbi háromkötetes műve, *A magyar kötőszók*

feldolgozta.) — Mint látjuk, itt már egyáltalán nem az 1881-i tervezet szerint épült fel a mondattan (egy alaktani és egy viszonytani részre), hanem egész másként: a mondat szerkezetéből magából adódtak a legfőbb egységek. Sajnos, Simonyi e fő alkotásának az Akadémián 1944–45 telén nyoma veszett.

A nyelv lélektani felfogása

A mondattani alapú nyelvtanírás, láttuk, már jórészt a nyelvlélektani irány közvetlen és közvetett hatását jelzi Simonyi munkásságában. Még inkább ezt kell látnunk az analógia jelentőségének állandó hangoztatásában, a nyelvi változá-

soknak lehetőleg analógiás magyarázatában, általában a szerző különleges érdeklődésében, amely annyira a nyelvet használó emberek asszociációival összefüggő változások felé fordult. (Az analógiás változás persze már korábban is szóba került néha, de összehasonlíthatatlanul kisebb súllyal.) *A magyar nyelv* című művének 1905-i kiadásában például még mindig a *Bevezetésben*, három lapon át ismerteti Simonyi „az analógia hatásai”-t, s azután két további lapon külön részletezi a „két-két kifejezés elegyedése”-vel magyarázható alakulásokat. Gondolatmenete, sőt némely kifejezései is jócskán az újgrammatikusok szo-

kásos módján mutatják be a jelenségcsoportot, azért érdemes idéznünk egypár részletét: „a nyelv élete mindenütt az *analógia* uralmát mutatja. Az analógiát mint teremtő, reformáló tényezőt szembe lehet állítani a megőrző, fönntartó hagyománnyal. De voltaképp *a hagyományban is az analógia működik, s ami a mi beszédünkben apáinkéval egyezik, az is egyúttal saját teremtésünk, azt is újonnan alkottuk néhány eltanult alak mintájára. A gyermek hallja s megtanulja környezetétől a jár, vár, táncol s még néhány igének a főnévi igenevét . . . : járni, várni, táncolni stb. Ezek a gyermek lelkében egy képzet-sorrá egyesülnek, úgy hogy már a*

zár, nyit, hintáz igék s minden más ige megfelelő alakját, ha nem halotta is, szükség esetén maga megalkotja, még pedig az ismert infinitivusok hasonlóságára, tehát úgy, ahogy szülei is mondták mindig: *zárni, nyitni, hintázni . . .*” Az emberi szó- és szóalak-felidéző és -formáló mechanizmus azonban, amelyet általában „nyelvérzék” néven szoktunk emlegetni, gyakran megtéved: a hasonlóságok alapján némelyik „rendhagyó” alak helyett is „szabályosat” teremtet; a közösség öröklött nyelvkincséből ismeretlen, de mégis természetesnek ható kifejezéseket hoz létre; vagy pedig két rokon értelmű szó alakjának összekombinálá-

sával új alakváltozatot formál; és így tovább. Az azonos toldalékú szóalakokat összefogó „külső analógia” folytán például az *iszik* mellé meg-megjelenik az *iszni* ige-névi alak is. S bár ezt ma a közönség nem fogadja el helyesnek, a hajdan ugyanígy létrejött *tetszeni* végképp kiszorította a használatból az eredeti *tetni* formát. Az azonos tövű szóalakokat a nyelvi emlékezetben együtt tartó „belső analógia” is hasonlóképp hoz létre például *lón* formát (*lovon* helyett); s az ugyanígy keletkezett *szón* ragos alak mellől máig végképp feledésbe is ment a *v*-s tövű *szavon* változat. — Mindezt persze ma minden tanult ember jól tudja, esetleg modernebb

műszókkal, szemlélettel is: a magyar közműveltségbe azonban éppen Simonyi és iskolája vitte be a nyelv életének sok-sok ilyen rendkívül érdekes és fontos részletét.

Hogy mennyire izgatta Simonyit a beszélésnek ez a lélektani háttere (voltaképp: automatizmusa), azt jelzi, hogy maga is több önálló tanulmányt készített különféle részleteiről. Ilyen művei: *Az analógia hatásairól főleg a szóképzésben*; *Kombináló szóalkotás*; *Elvonás* (*Elemző szóalkotás*); stb. Mint egyetemi tanár és szerkesztő pedig tanítványait, ifjabb tudóstársait is többször ösztökélete efféle tárgyú értekezések írására, s ilyen munkáikat örömmel fogadta el doktori

értekezésül, szívesen közölte is a Magyar Nyelvőrben, illetőleg utóbb a Nyelvészeti Füzetek sorozatban.

De a gondolkodás- és a beszéléslélektan egyéb részletei iránt is szenvedélyes kíváncsisággal fordult Simonyi. Ez vezette a jelentésváltozások némely típusának és számtalan egyedi változatának feldolgozásában; nem egy színes szófejtésének, nyelvtörténeti magyarázatának háttérében is ez a hajlama érződik. S ugyanez a vonzalom készítette a mondatokban végbemenő szerkezeti eltolódások, szófaji átcsapások vizsgálatára; ő is többször foglalkozott például azzal, hogyan lett az egykor csak „véghatározói”

értékű, *-ni* képzős igenév alanyi és tárgyi szerepben is használhatóvá: valódi főnévi igenévvé.

Klemm (Imre) Antal többször is rámutatott tudománytörténeti munkáiban, hogy a magyar mondat szerkezeti vizsgálata Simonyi műveiben kerekedett egységes, zárt rendszerré, mégpedig az állítmány és az alany, másfelől a határozó és a tárgy, illetőleg a jelző, továbbá a névszói állítmányt (s az összetett állítmány névszói részét) jelölő „állítmánykiegészítő (alanyeset)” mondatrészi szerepének viszonylag igen világos és egybehangolt feldolgozásával. A mondatrészi funkcióknak ez a szervezettebb vizsgálata mármost a pusztán

a szavak szófaji-alaki viszonyait néző, mechanikusabb („negatív”, „formális”) mondattanhoz képest szintén a beszélő értelmi és beszéléslélektani tevékenységének nagyobb megbecsülésén alapult, s a hazai tudományos előzményekhez képest jelentékeny haladást mutatott.

Ezzel kapcsolatos Simonyinak az a mondattani szemlélete is, hogy a határozókat Brassai, Kármán és a német C. Ph. Moritz gondolatát tovább fűzve, lehetőleg nem pusztán a szótári szavak mechanikus: ilyen vagy olyan esetbeli, illetőleg névutós vonzataiként értékelte. Ehelyett ő az esetragok és névutók jelentésmagvának s a hozzájuk tar-

tozó igei értelmeknek megfelelő viszonykifejező eszközökként fogta fel a határozókat, e viszonyok sokféleségét pedig a ragok és névutók alapjelentése szerint a térszemléletbeli három főirányra: a honnan? , a hol? s a hová? relációjára vezette vissza. (Elvont síkon ő eredet-, állapot- és véghatározónak nevezte a három alapfajtat.)

Ha most egészében akarjuk értékelni Simonyinak az előző pontokban vizsgált nyelvtudományi elveit és módszereit, nem kétséges, hogy nagy részük a nyelvlélektani, illetőleg az újgrammatikus irány eredményei közül való. Gombocz Zoltán, aki egykor szintén Simonyi tanítványaként indult, s az általános

nyelvészeti fejlődés iránt még nála is erősebben érdeklődött, ezt írta 1919-ben: „[Budenz] a külföld nyelvtudományi mozgalmaitól mindinkább elszakadt; idegenül állott szemben az újgrammatikus iskola módszertani harcaival is. A közvetítő, az új termékeny gondolatok átplántálója Simonyi Zsigmond volt. Hogy a hangváltozások és jelentésváltozások mellett a nyelvi változásoknak egy nem kevésbé fontos harmadik csoportja is van, azok az esetek, midőn a szóalak vagy mondatszerkezet megváltozását a vele társult szó- v. szerkezetcsoporthoz associatív hatása teszi érthetővé, az új iskolának ezt a fontos elvét nálunk Simonyi han-

goztatta először; a legtágabb értelemben vett analógiás alakulások változatos fajainak rendszeres ismertetése s e módszertani elv átültetése a mi nyelvészeti gyakorlatunkba elsősorban az ő nevéhez fűződik”. A föntiekben azonban az is többször kitűnt, hogy Simonyi egyben-másban még a lipcsei újgrammatikusok előtti nyelvlélektani hatások alatt kezdte munkásságát (Kármán, esetleg Brassai vagy mások ösztönzésére), s ilyenkor egyéni fejlődése talán csak ugyanazt az utat tette meg, amit vele párhuzamosan az újgrammatikusok is megjártak. Sőt nála némely itt nem tárgyalt részletben még a nyelvlogikai iskola múlandóbb gondolata-

tai is meg-megcsillantak néha, kivált működésének elején. Máskor meg, jó munkatársakkal az oldalán, többé-kevésbé tovább is jutott a kinti fejlődésnél: így foghatjuk fel például a magyar mondattani kutatásoknak az időben megfigyelhető nagy föllendülését, amelyhez képest a német újgrammatikusok eleinte jobban megrekedtek a hang- és alaktannál. És Simonyi sokszor inkább csak elősegítette, hogy tanítványai „plántálják át”, „közvetítsék” az újgrammatikus iskola elvi és módszertani újításait, semmint maga végezte mindezt. Például Gombocznak magának még egyetemi hallgatóként írt, *A jelenkori nyelvészet alapelvei* című

munkáját 1898-ban közölte a Nyelvőrben; *Nyelvtörténet és lélektanát* pedig, mely főként Wundttal foglalkozott, 1902-ben ugyanott s 1903-ban még a Nyelvészeti Füzetek sorozatában is kiadta.

EGYETEMI TANÁRI, SZERKESZTŐI,
TUDOMÁNSZERVEZŐI MŰKÖDÉSE

Hogy maga Simonyi is régóta érezte vezetői elhivatottságát, az abból is kitűnt, hogy új tárgykör választásakor vagy magasabb megbízáshoz jutva, először mindig áttekintette az addigi fejlődést, elvi alapon igyekezett reálisan felmérni a helyzetet, megbírálni az addigi munkálatokat, s csak ezután jelölte ki a további irányvonalat, csoport-

tosította a teendőket. S ha a Magyar Tanügyben a hazai magyar nyelvtanírásról a hetvenes évek derekán közölt szigorú számvetése még némi idegenkedést kelthetett is a kezdő szakembertől váratlanul kemény bírálatok miatt, a későbbiek során már hatalmas munkássága, több szakmai vitában is igazolt nagy tudása és sikeres érvelése eléggé természetessé tették a bírálathoz és irányításhoz való jogát azok előtt is, akik nem tartoztak baráti köréhez, nem ismerték sok rokonszenves vonását, egészében szerény egyéniségét.

A Nyelvtudományi Közlemények a múltban s a jövőben címmel a XXIII. kötet (1893) elé bocsátott

kis programértekezése már rokon-
szenvesen mutatja, milyen szerves
egységben látja — mint új szerkesz-
tő és a Nyelvtudományi Bizottság-
nak immár évek óta tevékeny elő-
adója — tudományunk különféle
ágait s az egyes szakfolyóiratokra
háruló sajátos részfeladatokat, mai
szóval: „profilokat”. Így az olva-
sók is csak helyeselhették a követ-
keztetést: „*A Ny. Közleményeknek
ezentúl általánosabb körű folyóirattá
kell válnia*”; megérthették a szer-
kesztőnek ehhez támogatást kérő
szavait, s a nemzetközi színvonal
biztosítására is csak vele együtt
kívánhatták, „hogy a *külföldi
nyelvtudósok* közül azok, kik érte-
nek magyarul s kik nagyrészt

Akadémiánknak is külső tagjai, időről időre” közleményeikkel is együttműködjenek velünk „a bennünket egyaránt érdeklő föladatak megoldásán”.

Említettük már, hogy Szarvas Gábor szerkesztő halála miatt az előbb említett folyóirat szerkesztésétől mégis rögtön megvált, hogy átvegye a Magyar Nyelvőr irányítását, melyben előzőleg többször úgysis helyettesítette egykori tanárát, utóbb a Nyelvtörténeti Szótár szerkesztésében már munkatársát. Az 1896-i, XXV. kötetet tehát szintén az ő *Beköszöntője* nyitja meg. A népszerűbb folyóirathoz azonban nem illett volna az előbbihez hasonló, majdnem pozitivista

részletezésű tudománytörténeti áttekintés és szakmai program; még csak annak szigorúan tudományos hangneme sem. Bár egyéb írásai-
ban Simonyi nemigen követte a Nyelvőrben majdnem gyakorlattá vált ízeskedő, népies szólásokban bővelkedő, kissé mesterkélten kedélyes fogalmazást, az idegenszerűbb vagy hivatalos-tudákoskodó „bikkfanyelv” ellentétét, itt első szavaival ő is arra emlékeztető hangot üt meg: „*Amilyen a jó nap, olyan a fogadj Isten.* — Rendkívül örülnék, ha ez a régi magyar mondas ezúttal is valónak bizonyulna.”
S utána is láthatólag legfőként arra törekszik, hogy a Szarvasék addigi szenvedélyes vitatkozásmódját ked-

velő olvasókat megnyugtassa a folyóirat irányának változatlansága felől. Mégsem nehéz észrevenni, hogy a valóságban időállóbb, kiérleltebb, tudományosabb programot hirdet, anélkül, hogy egyértelműen bírálná Volf Györgyék korai, eléggé túlzó felfogását. Büszke kegyelettel szól Szarvasról s a Nyelvőr huszonöt évéről, de rögtön hangsúlyozza, hogy a folyóiratnak örökölt kötelessége „a magyar nyelvnek mindig teljesebb megismerése és kiművelése”, s hogy „A harcok után immár elkövetkezett a békés, gyümölcsöző munka kora”, amely majd tervszerűen felméri „az egész irodalmi nyelvkinccset”, eltávolítva belőle a gyomot.

A nyelv gondosabb megismerését s a békés kutatást tehát a nyelvművelés alapjaként, föltételeként veszi számba, amivel nyilván sok bíráló vitorlájából kifoghatta a szelet. Amellett mint már tapasztalt tanár azt is látja, hogy az állandó hibáztatás, merő dohogás egymaga nem vezethet sikerre: ez a nyelv kiművelésének csak az egyik oldala. A másik nagy feladatot abban látja, „hogyan összegyűjtsük s fejtegetjük mindazt, ami példaképpül szolgálhat: *az igaz magyar stílus szépségeit és finomságait*”. (Vagyis: amit ma „pozitív nyelvművelés” néven ugyancsak sokra tartunk.) Még arra is gondol, hogy a mozgalom társadalmi hátterét kiszélesítse: a fogó-

sabb vitakérdések tisztázását a jövőben az Akadémiával és a többi hozzáértővel egyetértésben szeretné elvégezni. Ezzel meg nyilván annak venné elejét, hogy Gyulai Pál vagy más tekintélyes tudós, illetőleg író a nyilvánosság előtt, utólag cáfolja meg az ortológia elhamarkodva kimondott tételeit, s ezzel tovább is rontsa a hitelét.

Nem foglalkozunk most Simonyi nyelvművelő munkásságának további részleteivel, csupán arra akartunk rámutatni, hogy ő vezetőként, szervezőként még megfontoltabb, tapasztaltabb, igazság-szeretőbb, szerényebb lett, mint amilyennek legelső publikációi mutatták. Ismeretes az is, hogy

Antibarbarus című korai nyelvhelyességi kézikönyvecskéjét (1879), amely erősebben tükrözte az új ortológia első éveinek merev fel fogását, jogos bírálatok is érték, s például Arany János elég sok lapszéli kritikai megjegyzést írt a példányába. Mikor Simonyi ezeket elolvasta, maga hozta nyilvánosságra őket a Nyelvőrben, szerkesztőségének rögtön az első évében!

Simonyi mint szerkesztő és tanár igazán tisztelte a tudománybeli vélemény szabadságot, s folyóiratában nemegyszer hangoztattak akár fiatalabb munkatársai vagy épp tanítványai is az övével ellentétes nézeteket. Így 1899-ben ő már erősen számolt

egyres hibás „nyelvtények” kiirt-
hatatlanságával, s (Kazinczy vagy
Ponori Thewrewk Emil nyomán?)
még olyan bántó németességek
ellen is tüzet szüntetett volna, ami-
lyen a *jól néz ki*: „Akármilyen
német ízű volt még az ötvenes
években a *jól néz ki* . . . (a helyett,
hogy *jó színben van* . . .), ma már
annyira megszokott. . . a legma-
gyarabb városokban is, hogy min-
den erőlködésünk hiába volna.”
Mégsem érezte bántónak, hogy
némelyek utóbb a Nyelvőrben is
szembeszálltak e felfogásával, s
még leghívebb, vele majdnem
egyidős tanítványai is, mint Balas-
sa vagy Rubinyi, többször han-
got adtak eltérő véleményüknek.

(De ilyenféle nézeteltérésre elvontabb nyelvtani kérdésekben is többször került sor Simonyi és baráti vagy tanítványi körében.)

Simonyi tehát általában jól tűrte az ellenvéleményt, s tanítványaiban inkább leendő kartársait látta. Még a vitás kérdésekről is igyekezett mindig tárgyilagosan beszélni. Rubinyi szavaival: „Nem harsog, hanem oktat”; s mint már volt róla szó, kivált az irányításával kutató tanítványok közt, a gyakorlatokon és munkaközösségi megbeszéléseken oldódott fel, ott vált igazán színessé az előadása is. Budenzcal és Szarvassal ellentétben ő kevésbé vett részt rendszeres kávéházi-vendéglői összejövetele-

ken; ezt már gyöngébb fizikuma és a családi kört jobban megbecsülő természete is érthetővé teszi. Lakásán azonban meghitt, baráti hangú szakmai beszélgetések részesei lehetnek korábbi hallgatói is.

A professzor, aki Curtius mintájára jobb tanítványait már az egyetemen megdolgoztatta, gondot viselt rájuk egyetemi éveik után is: segítette őket az álláskeresésben, támogatta előmenetelüket, s ami most még fontosabb: számot tartott további közreműködésükre. Folyóirata mindinkább az ő munkáikat várta elsősorban, s a Nyelvészeti Füzetek sorozata szintén az ő alkotásaikkal (és Simonyi saját műveivel) vált tekintéllyé. Befo-

lyását, nagy baráti körét készségesen felhasználta arra is, hogy a rokon tudományokban dolgozó munkatársai se szenvedjenek hátrányt. Zsirai Miklós 1953-ban a következő nyelvészeket nevezi meg mint Simonyi egykori tanítványait: Beke Ödön, Erdélyi Lajos, Fehér Géza, Fokos—Fuchs Dávid, Kara Ferenc, Kertész Manó, Klemm Antal, Pólay Vilmos, Sarkadi Nagy János, Steuer János „stb. stb.”. S e végső rövidítésbe még olyan nagy tudósokat is beleérthetünk, mint Balassa József és Rubinyi Mózes, vagy olyan hálás és áldozatos kutatókat, amilyen a nemrég elhunyt Prohászka János volt. S még akkor sem vontuk be

a körbe olyan tanítványait, akik — mint Gombocz Zoltán vagy a nyelv művelésben Nagy J. Béla — elég hamar a maguk egyéni útjára tértek.

Ha e hatalmas gárda valamenynyit tagját számba vesszük, lehetetlen nem látni, hogy Simonyi helyesen értelmezett irányításával a szaktudománynak szinte minden részterületére tudott korszerű műveltségű szakembert nevelni. Tudományos koncepcióját és kiválasztóképességét mindez eléggé igazolja is. De az mindenképp jellemének páratlan vonzóerejét, személyiségének varázsát mutatja, hogy sok-sok tanítványa és barátja utóbb, a Simonyi-iskola lassú kor-

szerűtlenedésekor, sőt a Horthy-korszak reakciós, fasizálódó légkörében is annyi meleg szeretettel emlegette el a nagy embert, a nagy tudós mellett.

Csak futólag jelzem, bár nem kevésbé fontos részlet, hogy a külföldnek nyelvünk iránt érdeklődő nyelvészeivel szintén élénk barátságot tartott. Fontosabb műveit ezek ismertették meg más országok tudományos köreivel, de ő is örömmel közölte idegen szerzők magyar tárgyú cikkeit — még ha ezekben éppen vitáztak is vele, mint egy ízben E. Lewy.

Itt vehetjük számba továbbá azokat a szép írásait, amelyekkel idősebb pályatársainak ünneplésé-

ben, esetleg haláluk utáni ébresztésében vállalt részt. Ezekből ugyanis jól kitűnik, mennyire átérezte ő is a tudományos kutatás folytonosságának, a személyes kapcsolatok ápolásának, a korábbi érdemek méltányos, esetleg némileg már kegyeletes számontartásának fontosságát. Persze igaz: egyébként nem is lett volna tudományszervezésre, vezetésre hivatott, ha még oly határozottan helyeselhető is a diszciplína bátor megújítására való törekvése. De bizonyosan saját emberségéből is folyt, hogy ne csak egykori mentorainak adózzék effajta hálás közleményeivel. (Így lett szerzőtársa már 1884-ben a *Buden-z-Album*nak; így szerepelt

egy munkája 1890-ben a *Nyelvőr-Emlék Szarvas Gábornak* című kötetben, s adta ki 1897-ben a *Nyelvőrben* is, külön is *Szarvas Gábor emlékezete* című hálás dolgozatát; s hasonlóképp közölte személyes visszaemlékezéseit ugyanazon évben az *Emlékkönyv Kármán Mór huszonötéves tanári munkásságának ünnepére* című kötetben.) Igen jellemző tehát, hogy 1891-ben a *Hunfalvy-Alumban* két cikke is megjelent, s az egyik éppen méltatás: *Hunfalvy Pál mint nyelvész*; holott ez a nagy tekintélyű tudós akadémikus előzőleg több kérdésben eléggé ingerülten vitatkozott övele. Mint már szóba került, tagadta például a „teljesebb” szótó

történeti elsőbbségét (!), s egészben szemben állt a nyelvtan Kármán—Simonyi-féle mondat-tani felfogásával is. Simonyinak első iskolai nyelvtanaiban helytelenítette a Kármán párhuzamos olvasókönyveiből való kiindulást s a példáknak onnan való vételét; inkább Szinnyi Józsefnek a nyelvtankönyvbe tett külön olvasmányok szövegével szemléltető módszerét dicsérte. Sőt elég epés célzást tett arra is, hogy Simonyi sejthetőleg már eleve ismerte, s így alkalmazta munkájában a Kármán készítette, de akkor még meg sem jelent hivatalos tantervi-módszer-tani rendelkezéseket! — Mondanunk sem kell, hogy a példák szá-

mát ezen a ponton is könnyen szaporítani lehetne, s kitérhetnénk akár a magyar nyelvészettől távolabb eső hazai és külföldi emlékkönyvekbe küldött írásainak számbavételére is.

Eleven kapcsolatot tartott fenn a nagy hírű egyetemi tanár sok, többnyire haladó nevelői szervezettel is: ezek munkáit — így a helyes nyelvtani szakkifejezések összegyűjtésére és a műszóhasználat egységesítésére vonatkozót — irányítva, gyakorlatukat saját kézikönyveivel is segítve. (Némelyiket maga a Középiskolai Tanáregyesület vagy más ilyen szervezet adta ki.) Az állandó együttműködés azonban Simonyit is

erősítette: ismeretes, hogy az Akadémiától elhárított helyesírási reformjavaslatát 1903-ban a kultusz-miniszter végül a Budapesti Népnevelők Egyesületének sürgetésére tette kötelezővé az iskolákban. (A haladó pedagógusszervezetekkel való, világnézetiileg is megalapozott kapcsolata utóbb, 1918—19-ben újból melegebb lesz neki is, legbelső baráti körének is.)

Tudományszervező munkája csupán egyetlen, de igen fontos közösségben nem ért el általános tetszést, tudniillik az Akadémián. Ott sem annyira a magyar nyelvészek fogadták idegenkedéssel egyre határozottabb irányító munkásságát, hiszen ennek tudo-

mánypolitikai értékeit minden szakmabeli látván látta; s az a lassú folyamat, amelynek során Lehr Albert vagy Szily Kálmán állandó vitapartnerévé lett, még csak megindulóban volt. Egyfelől azonban az Akadémián is erősödőben volt a történelmi osztályoknak haladásellenes befolyása, s ez a századvégén már némi antiszemita mellékízt is kapott. Másfelől Szarvas Gáborék tüzes kezdeti ortológus támadásaiban némelyek, mint jeleztük, az addigi nyelvfejlődés veszélyeztetését látták, és így kisebb mértékben Simonyi nyelvművelő és helyesírás-fejlesztő munkásságát szintén eleve értékrombolásként vették számba.

LEGFONTOSABB
NYELVTUDOMÁNYI MUNKÁI

1905 tájáig tartó rendkívüli termékenysége lehetetlenné teszi, hogy itt Simonyinak valamennyi jelentékeny alkotását külön sokoldalú vizsgálat alá vegyük. Nem egy művét szerencsére már az eddigiek során jellemeztük, másokat pedig az alábbiakban fogunk érinteni. Így ebben a pontban kevesebbet markolva, remélhetőleg többet foghatunk: egypár munkájának modernségét, rendszerességét stb. világosabban fogjuk látni.

A jelentéstan alapvonalai címen tartotta Simonyi 1880-ban akadémiai székfoglalóját. Károly Sándor szavaival „E munka tekintélyes

bevezető része a jelentéstan külföldi, Hermann Paul előtti eredményeinek a kritikai ismertetésével kezdődik, Reisig, Haase, Pott, Schleicher és Tobler rendszerezéseit ismerteti. Ezután a saját rendszerezését fejti ki egy nagy fejezetben belül. Ez a fejezet az úgynevezett alaki jelentéstan, amely mint a grammatikai jellegű morféimákhoz fűződő jelentéstan, szemben áll a morfológiailag tagolatlan szavak jelentéstanával, az ... anyagi jelentéstannal ... Az alaktannak ez a felfogása azért termékeny és perspektivikus, mert a grammatikának és szemantikának éppen a legmodernebb nyelvtudományban való szerves összekapcsolása irányá-

ban hat.” (Hogy Simonyi az egész jelentéstannak a nyelvten rendszerében jelölte ki a helyét, azt már láttuk.) — Rögtön itt utalhatunk rá, hogy a következő korszakban, 1916-ban kiadott hasonló tárgyú értékezése, a *Jelentéstani szempon- tok* című, már egészen lélektani alapú, s az újgrammatikus korszak szerzőit: Steinhalt, H. Pault, Sperbert, Erdmannt, Bréalt követi) Wundtot kevésbé). Mint Károly megfogalmazza, e mű „elsősorban történeti: az indulat, a szinonímák, az antonímák, a mondattani ráértés szerepével foglalkozik”.

A szófejtést Simonyi leginkább nagy lélektani érdeklődésénél fogva tudta továbbfejleszteni: az ana-

lógias változások, a szó- és szóelemkeveredés, az elvonás, illetőleg a jelentés alakulásai gondos vizsgálata által. A szófejtéssel szerves összefüggésben foglalkozott többnyire a szótörténet egyéb részleteivel is. *A magyar nyelvtörténeti szótár* használatához például nélkülözhetetlen a *Szómutató* : itt ugyanis a szavak etimológiai szempontból, azaz szócsaládok szerint vannak sorba rendezve, s ahol a mai használó nem ismeri az akkor uralkodó etimonokat, ott nehezen találja meg egy-egy szó helyét is. — Ugyancsak Szarvassal együtt igyekezett Simonyi érvényesíteni az újgrammatikusok idején erősödő földrajzi elvet is. Mégis látni lehet,

hogyan az ő szófejtő és szótörténeti kutatásait egészben véve kevésbé jellemzi a Gombocz, Melich és mások alkalmazta erős kritika; nem is igyekezett egy-egy nyelvből való szavainkat olyan összefoglalóan feldolgozni vagy feldolgoztatni, mint közvetlen utódai. Így persze a társadalomtörténeti tanulságok feltárására is inkább csak alkalmilag, egy-egy kisebb körben talált módot.

Hanem „Igazi terrenuma mégis mindig a mondattan volt” — írta róla Gombocz; s mondattani monográfiái maradandóbb értékűek is lettek. Első ilyen alkotása *A magyar kötőszók* című háromkötetes munkája. Benne „Egyúttal az ösz-

szetett mondat elmélete” is eléggé ki van dolgozva. Az első kötet, mely a mellérendelő kötőszókat tartalmazza, 1881-ben már mint „A Magyar Tud. Akadémiától Marczibányi-díjjal jutalmazott pályamunka” jelent meg. Az alárendelő kötőszók a második (1882) és a harmadik (1883) kötetben kerülnek sorra. A szerző áttekintőképessége és hihetetlen magyar történeti anyagismerete ma is lenyűgözi az olvasót; ítélete ott is tiszteletet parancsol, ahol esetleg mi más nézetet vallanánk. Nem véletlen, hogy a magyarul tudó idegen nyelvészek is ámulattal nyugtázták a monográfiát, s általános nyelvészeti tekintetben szin-

tén nagy nyereségnek tekintették. A bázeli egyetem tanára, Fr. Misteli igyekezett fölhívni rá a szakma figyelmét. 1904-ben magyarul is közzétett régebbi ismertetése kiemeli, hogy a kötőszókkal „a használatos nyelvtanok jobbadán néhány lapon végeznek. Sőt, néhány folyóiratbeli cikkben kívül tudományos előmunkálatot sem találhatott a szerző, jóformán semmit. Rája várt az a feladat, hogy az anyagot összegyűjtse, megmagyarázza, elrendezze és stilisztikai szempontból is megítélje, egyszóval, hogy mindent maga végezzen el. Elvitathatatlan érdeme a szerzőnek, hogy véges-végig újat adott; tette pedig ezt olyan téren, a hol

valami különös eredményt még várni sem lehetett. . . S íme e mű szerzője 700 lapos munkát nyújt, olyat, a mely csupán csak anyanyelvének kötőszavaival foglalkozik. . . a szerző rendkívül gazdag, szinte teljes példagyűjteményeket ad, mégis a feldolgozott anyag terjedelme és sokoldalúsága valóban meglepő.”

Hasonló gazdag anyaggal és elrendezőképeséggel lepte meg a szakköröket másik hatalmas mondattni monográfiájában, *A magyar határozókban* (1888, 1892). A feldolgozás körét itt eleve jobban megszabta az akadémiai pályázat. A szerző nehezményezi is, hogy emiatt el kellett hagynia a tárgy

és az „állítmányi nominativus” tárgyalását, holott Brassai nyomán akkor ezeket is „az ige határozói” közé sorolta volna. Mindamellett az anyag parttalansága így is megérezett: a ragtalan határozók tárgyalása már semmiképp nem fért bele könyvébe. S mikor a pályadíjat elnyerte, több ponton utólag kellett teljesebbé tennie kéziratát. Az első kötet végül is csak a névszóragok szerepeit elemzi; a másodikba került a névutók, a határozói igenevek s a határozószók egész kérdésköre. (A feldolgozás ebben a munkájában szintén történeti.) *Végszójában* aztán a szerző váratlanul mentegetőzni kezd: „Az ilyen rengeteg anyagban nem csak

hiányok, hanem hibák is akadnak jócskán.” De ilyenféle szavai inkább az abszolút teljességre és tökéletességre törekvő, végtelen lelkiismeretességű kutatót jellemzik, mint összefoglaló alkotásait. Hiszen bárki foglalkozik ma a magyar határozók valamelyik problémájával, Simonyi kutatásaival kell kezdenie a tájékozódását!

S nagyjában mindig ez a végletes elméleti igény, tárgyi tudás, anyagrendező képesség és nem utolsósorban vasszorgalom jellemzi kisebb vagy nagyobb nyelvtani munkáit; elégedjünk meg tehát az eddigi részletekkel.

Simonyi nyelvművelő munkái eleinte rövidebb lélegzetűek, s a Nyelvőr szokásos ortológus szempontjait érvényesítik. A közönség igényeit, de egyúttal saját hivatástudatát és áttekintő szemléletét egyaránt tanulságosan igazolja azonban, hogy alig hét évvel a folyóirat megindulása után már ábécérendes kézikönyvecskét ad az olvasók kezébe. A cím, *Antibarbarus*, a barbarizmusok, tehát elsősorban az idegenszerűségek elleni harcra utal. Részletesebb kifejtése azonban már a címlapon általánosabb nyelvi gondozásról beszél: „Az idegenszerű és egyéb hibás

szavaknak és szerkezeteknek betűrendes jegyzéke a megfelelő helyek kitételével, egyszersmind a magyar nyelv főbb nehézségeinek magyarázata. Gyakorlati kézikönyv mindazok számára, kik magyarul írnak és tanítanak.” Amit tehát Simonyinak az előző pontban idézett 1895-i szerkesztői *Beköszöntőjéből* a „pozitív nyelvművelés” csírájaként értékeltünk, annak egyik jele már itt megtalálható: a hibás kifejezések után közölni kívánja a helyettük ajánlható jobbakat is, s kiváltképp tudatosítani akarja a magyar nyelvnek jellegzetes nehézségeit, természetesen a tükrökifejezéseket akkor leginkább kellettő német és latin nyelvhez

viszonyítva mindent. Naivság volna azonban azt várnunk, hogy a szerző későbbi szavai szerint is az új ortológia kezdeti idejére jellemző „vérmes hangulatban keletkezett” könyv nem harcol inkább csak az egyes szavak, mint a rossz mondat-szerkesztések típusai ellen; vagy hogy nem rosszáll ő is egy hosszú sor szabályellenesen alkotott, de akkorra már végképp elterjedt neologizmust (amilyen az *adag*, *alany*, *alap*, *árny*, *árnyal*, *árnyalat*, *árnyas*, *áruda*, *átló*, *ázalag*, *bíbornok*, *bölcsőde*, *bűntetlen*, *cég*, *cím*, *cukrászda*, *csillár*, *csőr*, *dalárda*, *díjnok*, *elem*, *elv*, *erény*, *gyár* stb.). Olykor még az idegen szót is jobban megbecsülné, mint az ilyen magyar

megfelelőt. Nagy J. Béla találó példaképp idézte erre 1953-ban a *karakter—jellem, koffer—bőrönd, pakk—csomag* stb. szópárt: az *Anti-barbarus* mindben az első lehetőséget tartotta helyesebbnek. Ahol pedig végképp nem ajánlhatott a közkeletű „hibás” szó helyett semmi jobbat pótlásul, ott is fönn-tartotta a rosszallást, csak zárójelben közölte a szócikket: vagyis megállapította a baj meglétét, de orvosságot, gyógykezelést nem talált rá. S a súlyos megrovást jelentő + jelzést oly bőven osztogatta, hogy még a *tanár* szót is ezzel vette be jegyzékébe (helyette az *egyetemi* vagy *középiskolai tanító*-t ajánlva), holott a címlapon saját

foglalkozását maga is *tanár*-nak jelezte! (Ezt az ellentmondást Arany Lászlónak 1880-i bírálata pécézte ki; Arany János kritikai megjegyzéseit, mint említettük, utóbb Simonyi maga közölte a Nyelvőrben.)

Az ezernyolcszáznyolcvanas-kilencvenes években a sok jó- vagy rosszindulatú ellenvélemény s nem utolsósorban az e kérdésben tapasztalt sikertelenség fokozatosan rádőbbsentette a legtöbb ortológust arra, hogy meggondolatlanság volt a nyelvújításnak nélkülözhetetlené vált, illetőleg alakjukban már nem is bántó termékeit éppen olyan tűzzel ostromozniuk, mint a még kiirtható esetleneket. Az is

kitűnt, hogy igaza volt Arany Jánosnak: nem „a szavak egérfarkába” kapaszkodva védi hasznosan a nyelvművelés a magyaros fogalmazást, hanem legfőként a mondszerkesztés helyes hagyományait erősítve. Simonyi nézetei is fokozatosan tisztultak, s noha el nem igen ítélte később sem az új ortológia kezdeti túlbuzgóságát, 1903-ban kiadott *Helyes magyarság* című kézikönyvét valójában már eléggé új elvi alapokra építette föl. (E műnek 1914-i, „harmadik, javított kiadás”-ából vesszük idézeteinket.)

Már az is jelzi a felfogás módosulását, hogy a kötet címe most nem a nyelvi hibákat, hanem a

helyes kifejezésmódot emelte ki. Alcíme szintén erre utal: *A magyaros stílus kézikönyve*. Bevezetése ugyan a *Nyelvében él a nemzet!* szólással kezdődik, s a nyelv nemzetfenntartó értékét hangsúlyozza, de nem pufogtat szólamokat. A nyelvérzék megőrzése és ápolása végett viszont Simonyi ekkor csupán másodsorban ajánlja tanulmányozásra „a jelesebb költők és írók műveit”, tehát csak miután az élő népnyelv és a népköltési szövegek irányzó értékét már említette. Az irodalmi nyelvnek ilyenféle lebecsülése Müller Miksát is jellemezte. Tudnunk kell azonban azt is, hogy a hetvenes években Volf, Szarvas és még néhány ortológus-

sunk az egész nyelvújítást és vele a teljes megújított, modern irodalmi nyelvszokást helytelennek mondta. „Olyan értelemben, mint a németeknek, nekünk szükségünk sincs irodalmi nyelvre” — írta ezért például Volf György. Szarvasból is idézhetünk olyan tételt, hogy nem „fogadható el a romlás korszakában felnőtt irodalom nyelvérzéke . . . hiteles, szavahihető tanúnak”. Gyulai Pál és sok más konzervatív tudós vagy író tehát tartott tőle, hogy „az orthológia teljes sikere e század elejére vetné vissza nyelvünket a nélkül, hogy új fejlődést indíthatna meg”. Ugyancsak szembefordult ekkor az orthológiával több haladó polgári literá-

tor: a két Palágyi, Ambrus Zoltán, Bodnár Zsigmond, sőt bizonyos mértékben Komjáthy és Reviczky is. Bár közben, mint mondtuk, Szarvas szintén türelmesebb lett a nyelvújításnak közkeletű és pótolhatatlan alkotásai iránt, s a nyelv-változás szabadságát is többször elismerte, de eszményül igazában mindvégig a népi és a régibb nyelv-használatot tekintette. Simonyi viszont e munkában már nem élezi ki a kérdést, de azért a népi használat tanulmányozását mégis előbbre helyezi, mint „a jelesebb költők és írók”-ból nyerhető tapasztalatokat.

— A helyesség dolgában való eligazodásra csak ez után veszi számba a *Bevezetés* „a történeti fejlődés-

re s „a nyelvéletnek lélektani okai”-
ra vonatkozó tudományos ismereteket. Az utóbbi fogalom kifejtésé-
ül röviden itt is utal az analógiának
s a hagyománynak az úgynevezett
nyelvérzék működésében való sze-
repére. A csupán egyes nyelvjárás-
sokból vett tanulságokat azonban
a teljes magyarság nyelvhasználatát
illetőleg elhárítja.

Fő mércéje láthatólag „az *egész
nemzet* nyelvszokása”. A tudatos
„*nyelvigazításnak*” viszonylag elég
kevés jogát ismeri el: „Mindamel-
lett nem tagadhatni — mondja —,
hogy a nyelvszokás s a nyelvi ana-
lógiák korlátain belül jogos törek-
vés a logikus, világos, célszerű ki-
fejezés megválasztása, se pedig azt,

hogyminden nyelv igen sokat köszön a kiváló egyéniségeknek, az eredeti észjárású íróknak.”

Úgy hiszem, hogy nem egészen az ő polgári demokratizmusa nyilvánult meg abban a fontos, de egy kissé túlzónak látszó tételében, hogy „Újabb időben. . . az európai irodalmi nyelvek nagyon közeledtek a közbeszédhez”: még 1918-ban is hivatkozott ugyanis Müller Miksa felolvasásainak arra a részletére, mely szerint az irodalmi nyelv a fejlődés során „nem kerülheti el halálát”. „Az előbeszéd szokása” pedig „az irodalmi nyelv szokásnál gyorsabban változik” — írja viszont, s ez egészében igaz is. — A régi nyelv eszményítését mint

nyelv-művelő elvet éppúgy elveti, akár a nyelvjárási elemekkel való nyelv-gazdagítást. (Közbevetve jegyezzük meg: Szarvasnak azt a meggyőződését is elhárította Simonyi, hogy a régi és némelyik táji nyelv színesebb, finomabb idő-rendszerét a jelenkori művelt nyelvhasználatba is át kellene plántálni.) — S ugyanígy jóval higgadtabban fordul végül „az idegenszerű kifejezések” ellen, mint valaha Szarvasék: ha az általános használatúakat (mint korábban a *jólnéz* kifeléket) az emiatt kapott gáncsok után már nem menti is, arra eleve utal, hogy a különféle nyelvekben mérhetetlen szemléletbeli egyezés lehet anélkül is, hogy valamelyik

utánozta volna benne a szomszédait. — A fejlődés jele még e könyvben, hogy ezt az elvi tájékoztatót „a mondat szerkesztés szabályai”-nak hangsúlyozása zárja le, mégpedig egy Arany-idézettel: „Egyes szavak csupán levelei, vékony ágai a nyelv törzsökének, azok rombolása könnyebben pótolható: de a szókötési [értsd: mondattani] formák azon nemesb ereket, csatornákat képezik, melyekben a fa éltető nedve kereng: dúljuk fel, — és a fa nem lesz többé!”

Egészében Simonyinak ez a munkája kétségtelenül az új ortológia legjobb terméke. Első fele a mondatból kiindulva, a nyelv rendszerének megfelelően inkább

a helyes kifejezésmódokat mutatja meg, persze azért itt is javítva tömördek egyes hibát. Majd a *Szótár* egységében az *Antibarbarus*nak jelentékenyen javított változatát kapjuk, s ebben már csakugyan helyesbítéssel vannak ellátva a + jellel rosszaljt alakulatok. A *kinéz* szócikkében például csak egy-két szerkezet van így megbélyegezve, de azért a többinek németes alkalmazáshoz is kap az olvasó magyarosabb megfelelőt. — Mind a két nagy rész foglalkozik egy kevésbé a helyesírással is, természetesen már a szerző megreformált, iskolai szabályainak szellemében.

Foglaljuk össze a *Helyes magyarságig* megtett út néhány hasznos,

előremutató mozzanatát! 1. A nyelvművelés irányítása végleg annak a tudósnak a kezébe ment át, aki a nyelv tudományos feldolgozásában a legtöbbet nyújtotta: így az egész mozgalom szilárdabb szakmai alapot s külsőleg is nagyobb tekintélyt kapott. 2. A súlypont az egyes szavak elleni szőrszálhasogató veszekedésről némileg a hagyományos mondatszerkesztés, de legalábbis a teljes magyar nyelvi rendszer védelme felé tolódott el. (Csupán a nyelv zenei sajátosságairól nem esett még kellőképp szó.) 3. Az új könyv azzal, hogy Szarvasék mozgalmát kívánta folytatni, de korszerűbben, ésszerűbben és tudományosabban, sokat átmentett

a korábbi eleven közérdeklődésből az alakuló időállóbb, tudatosabb anyanyelvi kultúrába. Egyes részletekben tovább is folytak ugyan viták, s ezt vagy azt a megállapítást, tanácsot ezután is támadták hol az egyik, hol a másik oldalról: de legalábbis a haladó polgári írók fokozatosan tüzet szüntettek, és utóbb Simonyi egész tudománypolitikai iránya folytán lehetővé vált, hogy az élesedő helyesírási, nyelvészeti stb. ellentétek s kivált a Tanácsköztársaság küzdelmei idején a Nyugat nagy haladó írói jelentős részben együttműködjenek Simonyival, Balassával és társaikkal. 4. A nagy példányszám, a három kiadás és a gyakorlatias anyagel-

rendezés maga is megkönnyítette, hogy a művelt polgári társadalom megszeresse és állandóan forgassa a kötetet. Ez még akkor is megértett, mikor Simonyit a tudományos életben mellőzni kezdték, sőt munkáját a Horthy-kormány alatt is inkább csak a fiatalabbak kezéből szorította ki a Pintér-féle *Magyar nyelvvédő könyv*. (Kelemen Béla és Balassa József kötetei részben az ő elvein épültek föl, s így inkább erősítették, mint gyöngítették Simonyi társadalmi hatását; más ilyen tárgyú könyv pedig nem vetélkedett a *Helyes magyarság* népszerűségével.) 5. Minthogy a szerzőt éppen 1903-tól egyre több tekintélyi és anyagi veszteség érte, a

Helyes magyarság hatalmas könyvsikere egy kevésbé szintén kárpótolta őt mindkét téren. (Az első két kiadás a Nyelvészeti Füzetek sorában jelent meg 1903-ban, illetőleg 1906-ban; a harmadik külön, 1914-ben.)

A nyelvhelyesség valamennyi részletéről azonban — csakúgy, mint a helyesíráséről — különösen veszélyes dolog határozott véleményvel a nyilvánosság elé állnia annak, aki különben kerülné az éles, személyeskedő vitákat. Erre Simonyi már *Antibarbarusa* után (1879), a helyesírás dolgában pedig 1891-i reformjavaslata után ugyancsak rájöhett! A jelzett kérdésekben ugyanis mindenki szakértőnek

tartja magát, s úgy érzi, hogy a szabályozás az ő bőrére is megy. Aztán az általános normarendszer — szerencsére és sajnos — egyszerre több elvre is támaszkodik (más-más arányban), s hogy mikor érvényesüljön közülük az egyik, mikor a másik (és melyik milyen mértékben), miképp szabályozzák a több arcú jelenségeket a legkisebb ellentmondással is a leggyakorlatibb módon: azt még a tárgyilagos szakemberek is különféleképp ítélik meg. Amellett Simonyi, mint láttuk, meggyőződésből is, kegyeletből is sokban átvette, de egyben jócskán át is értékelte az új ortológia régebbi nézeteit. Így tehát valóban a Nyelvőr korábbi táborában

vagy a helyesírás dolgában vele egy szellemet érvényesítő Budapesti Hirlapban éppúgy, sőt többször akadtak harcos ellenfelei, mint a nyelvi hagyományt könnyebben elvető kozmopolita körökben. A viták persze új meg új elvi cikkek írására ösztönözték Simonyit is. Tóth Bélának szóló, *Antibarbarus* szerzői névvel jelölt írása, a *Névmások hibás használata és valami az ortológiáról* című (1902) egy kissé korábbi indítékú: de már ez is főleg a nyelvfejlődés szabadságát védi a dogmatikus régiségimádókkal szemben. Ugyanígy a még előbbi, a túlzó puristák ellen is védekező *Elévült hibák és látszólagos hibák* (1900). Ezek gondolatait folytatja

1903-ban a *Még egy leszámolás a nyelvújítással* című vitairás: itt a rég bevett (*erény, szellem, szerény* stb.) s a már nem bántó alkotású neológus szavak (*elv, lény* stb.) elleni szélmalomharc hiábavalóságát fejtegeti Simonyi. A sor aztán folytatódik tovább is, s éppen e vitákban tűnik ki leginkább: minden kegyelete ellenére mennyire eltávolodott már Simonyi a Nyelvőr kezdeti elveitől és gyakorlatától!

Körülbekintő józansága, a fejlődés megértése azonban a viták ellenére sokak előtt tovább növelte tekintélyét, s állítólagos elnéző, engedékeny nézetei nem csökkenték a társadalom nyelvi felelős-

ségérzetét. Nem egy liberális államférfi — kivált Szilágyi Dezső — csak az ő javításai után véglegesítette törvényjavaslatának vagy készülő rendeletének szövegét. — A napilapok hibáinak gyűjtögetését és időnkénti közzétételét pedig továbbra sem hagyta abba Simonyi, bármennyire igénybe vették más irányú tudományos feladatai: s ezzel ismét „nyelvőri” hitelét erősítette a bizalmatlankodók között. Igaz persze, hogy ő a nyelvművelést sem tekintette soha másodrendű teendőjének, és a napisajtó állandó ellenőrzése számtalan új cédula birtokába is juttatta az egyidejűségben folyó, lassú nyelvi változásokat illetően.

Nyelvművelő munkásságának ismertetését szeretnénk egy olyan részletkérdés rajzával befejezni, amely már átvezet Simonyi későbbi küzdelmeihez, s többet is megmutat abból, hogy a tárgyalatok kevésbé szerencsés alkalmazása milyen vészterhessé válhatott egy rosszhiszemű kor viharában.

Szarvas Gábor, Simonyi elődje és atyai barátja, 1887-ben *Hadüzenet az ikes ragozásnak* címen sok helytálló részletet gyűjtött össze a Nyelvőrben annak igazolására, hogy a tankönyvi szabályok szerinti „szabályos” ikes ragozás már alig-alig igazolható az átlagos népi nyelvből, de még a városi beszédből sem igen. Hivatkozik a Révai

hatását megelőzőleg már kialakult iktelenedésre, mely a felülről terjesztett nyelvújítás után megint csak erőre kapott. Ő a terjedő népi használat jogaiért küzd. Hiszen, mondja, „a mi még tegnap rendellenesség volt, az nem egyszer szabállyá válik s megfordítva”. — Simonyi aztán *Az ikes ragozás története* címen külön feldolgozta ezt a kérdéskört az 1905-i Nyelvőrben s a *Nyelvészeti Füzetek* sorozatban 1906-ban. Minthogy a helyesség megítélésére az új ortológia szellemében ő is inkább a népi beszédet s általában a beszélt köznyelvet vette irányadónak, nem az újabb, tudatosan kiművelt irodalmi nyelvet, olyanféle tanulságra jutott, mint

előtte Szarvas, s szintén erősebben az iktelen ragozásmódjot védte. A *Helyes magyarság*ba azonban mindez — Ágai Adolf hatására? — már a művelt nyelv étrekeit elfödő, hatásvadászó szólammal került át: „Mindez amellet szól, hogy rázzuk le az *ikes igát*, beszéljünk és írjunk úgy, ahogy a magyar népnek legnagyobb része: *eszek, iszok, aluszok, enne, inna, ehetek, ihatsz* stb. stb.” A folytatásban is csak némi átmeneti engedményt tett: „Hogy az irodalomban is lassanként visszatérhessünk a természetes fejlődéshez, egyelőre az *ikes igéknek* ragozásában teljes szabadságot kellene engedni s tartózkodni mind a reakciótól, mind pedig a radikális poli-

tikától. Helyes tehát: *dolgozna* és *dolgoznék*, *eltörhetne* és *eltörhetnék*, *dolgozzon* és *dolgozzék*, *dolgozz* és *dolgozzál* stb. Nem kell megtűrnünk az olyan alakokat, melyek vagy soha nem léteztek, vagy a népnyelvben is csak hébe-hóba fordulnak elő, vagy pedig szűkörű nyelvjárásokra szorítkoznak.”

— Látni való, hogy (Szarvas és) Simonyi itt a nyelvterület ikesen beszélő részeinek s a választékos, irodalmi igényű írott és beszélt nyelvnek, továbbá több stílusnak, illetőleg stílusrétegnek a jogait elég kevésbé vette figyelembe. A fölülről jövő nyelvi irányítást, amelyet máskülönben megtagadott, maga is érvényesítette. Sőt a

szerinte várható fejlődést is meg-
jósolta, holott egyébként ettől is
józanul tartózkodni szokott. Ab-
ban szerintünk is igaza volt, hogy
az ikes igeragozást egyetemesen
erőltető hagyományos: reformkori
szabályozás immár megérett a meg-
felelő lazításra, s hogy a tanultak és
a nem iskolázottak nyelvhasznála-
tában addig csak mélyülő szaka-
déknak a polgári demokratikus
elvek szellemében inkább a csök-
kentése vált időszerűvé. De a fej-
lődés visszapörgetésének leplezet-
len szándéka s az egész kérdésnek
túlzott átpolitizálása szükségképp
káros következményekkel járt.
Egyrészt a reformkor végére elért
egész irodalmi nyelvi gazdagságot

úgyis a műveltség részeként kellett elsajátítania annak, akinek a társadalmi környezetétől ez távolabb esett. Végre is az irodalomban, a műzenében stb. való jártasság szintén mindig csak fáradság árán szerezhető meg, s ez mégsem merő „iga”! Másrészt sok tanult és nem tanult magyar ember, főleg pedig nem egy költő még természetesen használta (ma is használja) a Simonyiéktól keresettnek jelzett ikes alakokat is, s ezek könnyen vádolhatták a szerzőt túlzással vagy akár fölszínesebb magyar nyelvi tudással.

Simonyi azonban továbbra is kitartott a maga szemléleténél és műszavainál, sőt 1918 forradalmi légkörében — talán a fejlődés

további fázisait is látva — külön Nyelvőr-cikkben hirdette: elérkezett az „úri” igeragozás megszüntetésének az ideje. (Az egész kis közleménynek már a címe is ez: *Az úri igeragozás.*)

Érdekes azonban, hogy 1919 elején nyomban kénytelen volt a Nyelvőrben közölni a nagy nemzetközi tekintélyű és vele meleg baráti viszonyban álló Spitzer Leónak helyesbítő hozzászólását. Ez egyetért ugyan Simonyival abban, hogy nem kellene az iskolában az ikes igeragozást minden, ezt hazulról nem ismerő gyermek fejébe verni; de, mondja határozottan, nem azért, mert ez „úri”, hanem „mert elavult s a közérzés elidege-

nedett tőle”. Hivatkozik arra, hogy másutt is sokfelé beszélnek a „műveltek” többé-kevésbé másképp, mint a tanulatlan emberek: „Ez egyes esetekben a legnemesebb nyelvekben is előfordul.”

Mondanunk sem kell, hogy a Tanácsköztársaság leverése után, az elfajult vádaskodás idején mennyire fejére olvasták Simonyinak, hogy az „úri” igeragozás emlegetésével eltorzította a tényeket, s így próbált „lázítani”. Pedig túlzó szemlélete mögött sok helyes demokratikus törekvés működött, a kérdéskör nyelvtörténeti háttérét is pontosan ismerte Simonyi, s a torzító hangsúlyeltolódás lehetőségét csírájában már Szarvas szen-

vedélyesebb problémafölvetésében kell látnunk, bár ez még nem használta a vészterhes műszókat.

HELYESÍRÁSUNK ÚTJÁNAK KETTÉVÁLÁSA

Még fájdalmasabb hiányt akart Simonyi pótolni, még gyakorlatibb támogatást kívánt nyújtani kortársainak és az utókornak helyesírásunk mérsékelt fokú megújításával. De megdöbbentő: bármennyire áldhatták is érte az ifjabb nemzedékek és oktatóik — a nyomdászokról, szerkesztőkről nem is szólva —, semmiféle esetleg pontatlan vagy téves állításáért, lassan korszerűtlenné váló módszerbeli eljárásáért olyan elszánt, gyűlöl-

ködő támadásokban soha nem volt része, mint amilyeneket főképp akadémikus öregurak indítottak ellene ezekért a vitathatatlanul korszerű és hasznos reformjaiért. S a dolog visszásságát fokozza, hogy a tőle megvalósított ortográfiai változtatás terve valójában minden részletében sokkal korábbi keletű volt, s például Budenz József és Szarvas Gábor 1876-ban Simonyinál összehasonlíthatatlanul forradalmibb újításokat kívánt bevezetni!

Rövidre fogva a vitát: helyesírásunk akadémiai szabályozásában már régóta vajúdott, szinte „nyitva volt” egypár kérdés. A *c* helyetti *c* betűt például némely még régibb

kezdemények nyomán már 1856-ban ajánlotta az Akadémia Nyelvtudományi bizottmánya, s elég sok tudományos mű, folyóirat, sőt Rákosi Jenő napilapja stb. a gyakorlatban már így is írt. 1862-ben elég hirtelen éleződött ki viszont az *a ki*, *a mi* és rokonaik helyett javasolt *aki*, *ami* írásmód vitája; az egybeírás 1865 táján már-már szabály rangjára emelkedett, s a gyakorlatból utóbb sem tűnt el teljesen. Az idegen eredetű szóknak lehető magyaros írásmódjára pedig 1881 óta többek közt Rákosi Jenő konzervatív szellemű Budapesti Hirlapja is következetesen példát adott. Az új ortológiában is zászlóvivő Joannovics György

pedig már az 1870-es évek derekán javasolta a hivatalos, csonkítatlan kettőzéses *viszszük, öcscse* írás helyett az egyszerűbb *visszük, öccse* típusúra való áttérést, s 1892-ben „Az Akadémia állandó Nyelv-tudományi bizottsága már. . . egyhangúlag elhatározta, hogy mihelyt ismét revízió alá kerül a helyesírás, . . . az úgynevezett *csonkítást* teszi általános *szabállyá*” — írta 1903-ban Simonyi.

Tehát 1891-ben mint a Helyesírási bizottság előadója, ilyen előzmények után terjesztette Simonyi az Akadémia elé a maga tervezetét. Pontjai ma már olyan természetszek, hogy megokolásukat el is hagyhatjuk. Első főbb javaslata

szintén a *c* bevezetése volt a *cz* helyett. Második pontként a ket-
tőzött kétjegyű mássalhangzóknak
(*szsz, cs cs* stb.) *tő* és *toldalék* ha-
tárán is egyszerűbb, úgynevezett
csonkított írását (*ssz, cs*) ajánlotta.
Harmadik javaslatában a magyar-
osan írható, meghonosult idegen
szók körét szerette volna kitágítani
(ilyenekre: *egzekvál, gimnázium,*
pedagógia, telefon), s ide kívánt
vonni egy sor meghonosodóban
levő idegen szót is (mint: *analízis,*
konstatálás, miniatűr [így!]). Végül
az *aki, ami, ahol* stb. ilyen írását
védte, az akkor még szabályos,
különírt alakkal (*a ki, a mi, a hol*).
Az apróbb kiegészítő javaslatokra
most nem is térünk ki.

Az eredmény egyrészt az lett, hogy élénk vita indult a javaslatokról a hírlapokban és folyóiratokban; ebből most csak annyit említünk, hogy a *c* bevezetését és az idegen eredetű szavak magyaros írását Szarvas Gábor a Nyelvőrben külön-külön cikkel támogatta (1891, 1893), de alkalomszerűleg a többi pontban is újra meg újra gúnyolta a maradi álláspontot. Másrészt megkezdődött a javaslatnak különféle szintű vitája s ezzel együtt az ügy halogatása, majd fokozatos elgáncsolása az Akadémián. Előbb a Nyelvtudományi bizottság öt szakértője beszélt meg az ügyet Szarvas lakásán, s ekkor inkább még szélesítették volna az

újítások körét. A következő fok, a Nyelvtudományi bizottság azonban már elvetette a *vissziük*, *öccse* írást, s csupán az idegen eredetű szók kisebb részében fogadta el a magyaros-fonetikus írást. Nagyjában így döntött a „nyelv- és széptudományi osztály” vegyes bizottsága is. Az említett osztály egésze viszont már az *aki*, *ami*-féle egybeírást is leszavazta, s az idegen szavak magyaros írására vonatkozólag még tovább visszakozott. Végül pedig, Simonyi keserű szavait ismételve, „Az . . . Akadémia összes ülésében, az öreg urak (mert ott csak a rendes és tiszteleti tagok szavaznak) elvetették négy javaslatom közül az utolsót is, az egyszerű

c-re vonatkozót.” — Különben a legelfogultabb „öregúr”, Gyulai Pál szerint nem is lehetett jó magyar ember, aki ilyen helyesírási újíításra képes. S ő még egy érzékeny csapást mért a magyarságában is megsértett Simonyira: kierooszakolta ugyanis, hogy az Akadémia a Nyelvőrt — mint saját folyóiratát — eltiltsa az új írásmódtól, melyet 1888 és 1902 között már elég következetesen használt!

Simonyi és tábora azonban igazának tudatában szintén bátran a sarkára állt. A Budapesti Népnevelők Egyesülete már 1899-ben Wlassics Gyula kultuszminiszterhez fordult, hogy teremtsen rendet az oktatás számára a kialakult he-

lyesírási káoszban. Az pedig éppen Simonyit bízta meg egy „rövid és könnyen érthető” iskolai szabályzat összeállításával. A tervezet szövegét az Országos Közoktatási Tanács a maga szakértőivel is megvitatta, tovább csiszolta, s így az iskolák számára alkalmasnak ítélte. Ezek után Wlassics 1903 tavaszán az oktatásban kötelezővé tette ezt az úgynevezett iskolai helyesírást. Szövege Simonyi sorozatában, a Nyelvészeti Füzetek közt jelent meg, szintén 1903-tól kezdve több kiadásban is. Mondanunk sem kell, hogy e nagy-nagy győzelemben nem csupán azt kell látnunk, ami számunkra a legfontosabb: hogy a haladást, a szakmailag korszerűbb

elvek érvényesülését nem lehet sokáig pusztán tekintélyi alapon megvétózni. Észre kell vennünk emellett azt is, hogy Simonyit a részben hatalmi vetélkedésben számos immár tekintélyes, vezető állásba került volt tanítványa is védte és támogatta. Mögötte álltak azok a haladó nevelői egyesülések is, amelyekkel ő már évtizedek óta hasznos együttműködést alakított ki, továbbá az akkori társadalomnak sok-sok más foglalkozású tagja, illetőleg rétege szintén az ő oldalán foglalt állást.

Az ellentábor persze ezután is elsősorban azt leste, hol üthet vissza, s nem azt siettette, hogy az Akadémia is mielőbb átvegye az

előremutató ortográfiai reformokat, s így állítsa helyre az írás egységét. 1905-ben például, újból Gyulai javaslatára, az Akadémia megvonta a Magyar Nyelvőről anyagi támogatását, s levétette a folyóiratról az erre vonatkozó utalást. Simonyi változatlanul gerinces maradt, s bátran helytállt az új helyzetben is: ettől kezdve saját anyagi kockázatára adta ki a nagy múltú és népszerű Nyelvőrt. S tanítványi-munkatársi köre és olvasói tábora nem hagyta cserben; külföldi barátai szintén tovább küldték folyóiratának kézirataikat, illetőleg megrendelésüket. Az Akadémia pedig végül is lényegében kénytelen volt elfogadni az isko-

lai helyeírás által népszerűvé tett egyszerűsítéseket. Ez azonban — bár a Helyesírási bizottság már 1915-ben javasolta — csak 1922-ben, tehát több évvel Simonyi halála után következett be, s közben az idősödő és többször gyengélkedő tudósnek még sok-sok további keserűséget kellett elviselnie.

TÖRETLENÜL A FOKOZÓDÓ BELSŐ SZÁMŰZETÉSBEN

(1905 — 1919)

NYELVTUDOMÁNYUNK LASSÚ ÁTALAKULÁSA

Az eddigiekből világosan kitűnhetett, hogy már századunk első évei után eléggé érezhető volt Simonyi helyzetének kényessége. Alap kutatásokat tartalmazó, külföldön is tekintélyt biztosító nagy művei és páratlan bőségben áradó kisebb értekezései, cikkei minden nyelvész kartársánál nagyobb hírnevet szereztek neki a tudományban; sok iskolai tan- és segédkönyve, további nyelvművelő, helyesírás-fejlesztő és tudományos ismeretterjesztő tevékenysége részben a hozzákapcsolódó nyil-

vános viták miatt szinte ország-
szerte ismertté tette őt; hálás ta-
nítványai pedig minden értelmi-
ségi munkakörben bőven akadtak,
nemegyszer igen magas közéleti
helyeken. Másrészt azonban a sok
ellene forduló harcos írás lassacs-
kán mégiscsak megtépázta a te-
kintélyét: nem zörög a haraszt,
ha nem fúj a szél — gondolja min-
dig sok ember. És hát például a filo-
lógiában rendkívül gondos Szily
Kálmán, akinek a nevéhez akkor
már nem kisebb érdem fűződött,
mint hogy két-három más szakér-
tővel a természettudomány szókin-
csét megmagyarosította, illetőleg
kiszabadította a gátlástalan késői
neológusok „szócsintan”-ának

uralma alól, Nyelvőr-beli cikkeiben 1879-től kezdve nagyrészt Simonyival és tanítványaival (vagy magával Szarvassal) vitatkozott. Nem elvi kérdésekről volt ugyan szó, de a pozitív szótörténetben bizony sokszor Szilynek volt igaza. A régi nyelvhasználat és a XIX. századi írói nyelv terén ugyancsak nemegyszer okkal róttta meg Simonyi némely állítását Lehr Albert, az ismert Arany-kommentátor. (Máskor persze Simonyi viszonzválasza cáfolt rá Lehrre.) Amellett Szily és Lehr érintetlenebb maradt az új ortológia nyelvújítás-ellenességétől. S Szily aztán egymaga elkészítette *A magyar nyelvújítás szótárát*

(1902, 1908), mely kisebb körben ugyan, de kétségtelenül megbízhatóbb a Szarvas—Simonyi szerkesztette *Magyar nyelvtörténeti szótárnál*. Lehr is, bár Szarvas táborában kezdett nyelvészkedni, egy idő múlva Simonyinál világosabban védte meg a „szabálytalanul” alkotott, de azóta jól bevált neologizmusokat, mondván: „Haragudhatunk, hogy lettek, de örüljünk, hogy vannak!” — S mikor Ballagi Aladár igaztalanul csoportosított vagy hazug érveivel a keresztvizet is leszedte volna a *Nyelvtörténeti szótárról*, Szily védte ugyan az alapjában mindenképp értékes kézikönyvet, de azért egypár fonákságra ő is rámuta-

tott. Így arra, hogy a szerkesztők szófejtő felfogása miatt például a *toporzékol* ige a *dob* szócsaládjában kerül sorra! Melich János szintén harcba szállt a szótár védelmében, de ő is hivatkozott többek közt arra, hogy bizonyos, Ballagi hiányolta fontos adatokat ő felcédulázott annak idején, tehát csak a szerkesztés mellőzhette őket. S máig morogva emlegetjük e műnek egy-két olyan munkatársát, akinek cédulázása hirhedten megbízhatatlan!

Az is mindinkább kitűnik, hogy tudományos életünk túlnyomólag német orientációja egyoldalúvá teheti szellemi fejlődésünket. Tudvalevő, hogy Eötvös

Loránd javaslatára Wlassics kultuszminiszter ilyen okok miatt szervezte meg 1895 végén francia mintára az Eötvös-kollégiumot, s ez főleg a társadalomtudományi diszciplínákba csakúgyan jó új impulzusokat hozott, az újabb szemléletű tudósképzésnek mind fontosabb góca lett. — Arról pedig bőven volt szó az előzőkben, hogy az Akadémia tekintélyét féltő tudománypolitikusok mennyire igyekeztek a helyesírási szakítás után csökkenteni Simonyi befolyását. — Közismert dolog amellet, hogy a Nyelvőr a rosszul értelmezett népszerűség védelmében nemegyszer kevésbé szakszerű, sőt itt-ott gyöngye közleményeket is elfoga-

dott, s például a Simonyitól irányított nyelvjárastanulmányok egy része különösen sablonos, elavult módszerű volt.

Mindezt azért kell nagyon számba vennünk, mert éppen ez időben, 1903-ban vetődött fel egy új, széles körű, tevékeny tudományos egyesület létesítésének gondolata, mely végre minden magyar nyelvészt egyesíthetne, s előadásainak, vitáinak, folyóiratának, anyagi erejének segítségével szervezettebben biztosíthatná a szaktudomány korszerű fejlődését. A Magyar Nyelvtudományi Társaság 1904-ben alakult meg, s 1905-ben folyóirata, a Magyar Nyelv is megindult, mégpedig minden állami

támogatás nélkül. Az 1903-i javaslat aláírói közt ott szerepelt még Simonyi és több belső munkatársa, barátja is. Hanem aztán, nyilván az előzetes tudománypolitikai tárgyalásoktól nem függetlenül, a társaságnak Szily Kálmán lett az elnöke, aki Simonyival oly sok kérdésben szemben állt, s viszont mint az Akadémia főtitkára a konzervatív nemesi körök bizalmát is élvezte. — A folyóirat szerkesztése hosszú időn át főleg a kiváló ítélőképességű Gombocz Zoltánnak és Melich Jánosnak a feladata volt. Korábban mindkettő Simonyi és a Nyelvőr körében működött, de Gombocz utóbb inkább az Eötvös-kollégium köré csoportosuló, erő-

sebben francia és egyéb hatások alatt dolgozó, modernebb módszerű tudósokat képviselte; Melich pedig részben megmaradt ugyan a német (és szláv) tudományban szokásos módszerek vonzókörében, de például a névtudomány, a településföldrajz meg a földrajzi háttérű jövevényszó-kutatás vonatkozásában ő is eléggé új fejlődési fokot jelentett. Simonyi pedig ekkor már a társaság vezetőségében egyáltalán nem jutott szerephez (talán maga is került Szilyék?), s így természetes, hogy a Magyar Nyelv és Simonyi Nyelvőrje előbb-utóbb érezhetően versengeni, sőt néha élesen vitázni kezdett egymással.

Simonyi és tábora eleinte jól bírta a vetélkedést, s a két folyóirat egyaránt gazdag termést tudott hozni. A Nyelvőr mégis leginkább Simonyinak szép tanulmányaival tartotta a színvonalat; a korábbi munatársak fiatalabbjai azonban nemegyszer éppen java írásaikat már az új, lassan igényesebbé váló folyóiratnak vitték. Az egyetemi tanárság persze még újra meg újra módot adott Simonyinak szerzői gárdája fölfrissítésére, s a Nyelvészeti Füzetek is váltig közölt egy-egy „új ember”-től való értékes munkát: főleg úgy 1915–16 tájáig, utóbb már csak kivételesen. Közben tudniillik az első világháború is érezhetően

súlyosbította a szerkesztő-kiadó gondjait. A papír és a munkadíjak megdrágították a folyóiratot, s az előfizetők száma megcsappant a hadviselés viharaiban. A megváltozott viszonyok közt a Nyelvészeti Füzetek megjelentetése kivált nagy áldozattal járt. Simonyinak pedig akkor már személyes aggódnivalója is volt: fia katona lett, majd orosz hadifogolyként Szibériába került, s a család csak igen-igen keveset tudott a sorsáról.

Egyéni munkáit a tízes években túlnyomólag az „örök szerelem” irányította: a mondattan még föl nem dolgozott részeit igyekezett rendszeresen megírni. Igen tanulságos 1913-i könyve, *A jelzők*

mondattana. Benne egyrészt szinte minden, főként főnévi alaptagú névszós szószerkezet szóba kerül, tehát — ismét mai műszóval — a minőség- és mennyiségjelzőn és a birtokos jelzőn kívül foglalkozik az értelmezővel is. Az értelmezőnek „jelzői” felfogása máig is főleg a Simonyi-hagyományon alapszik. Sőt a mondattani alakiságokat (szórend, ragozatlanság), továbbá — a szigorúan nyelvtörténeti és mondattani alapon álló szerzőhöz illően — a határozott és a határozatlan névelőt is itt, a jelzők közt tárgyalja a könyv. (Ez a hagyomány ma már jóval kevésbé él, bár Simonyi után még sokáig uralkodott.) Értékes sajátága ennek a

könyvnek is, hogy igen tüzetesen számba veszi az ingadozó nyelvhasználat finomságait, tehát a nyelvhelyességet is tanulságos eredményekkel támogatja. Foglalkozik például a birtokos személyragok egyeztetéses meg nem egyeztetéses használatával (*a fiúk segítsége*, de *segítségük a fiúknak*); a birtokos jelzői *-nak*, *-nek* rag kitételének vagy elhagyásának szabályaival; az értelmező és értelmezett egyeztetésével; stb.

Még nagyobb mondattani rendszerezést készített Simonyi az 1914. évi akadémiai Lukács Krisztina-pályázatra. Erről azonban, mivel maga az utólag kidolgozott, illetőleg befejezett

kézíratos mű tudomásunk szerint nem maradt fön­n, nem foglalkozunk tovább. Csak azt hangsúlyozzuk ismét, hogy ezt a munkáját még szintén akadémiai jutalom tüntette ki. Persze szerény fájdalomdíj volt ez a más területekről való vi­sszaszorításért, az Akadémiánktól kapott megbántásokért, kivált mikor már látnia kellett folyóiratának lassú sorvadását, egykori népes gárdájának állandó csökkenését. És ne feledjük el a legsúlyosabbat, amiről neki szerencsé­re már nem volt tudomása: kézíratos mondattana, életműve az Akadémián végül is nyomtalanul elkallódott vagy megsemmisült!

Bizonyosan sokszor örülhetett még „közvetett sikereinek” is: mikor egy-egy tanítványának vagy barátjának értékes alkotása elhagyta a nyomdát. Így láthatólag az ő sok irányító és bíráló tanácsának figyelembevételével készült többek közt Kiss-Erős Ferencnek 1915-i tanítóképző intézeti tan-könyve (címe: *A magyar nyelv rendszeresen vizsgálva...* Megjelenési helye: Kalocsa), mely átfogó tartalmánál és népszerű hangjánál fogva egy kissé Simonyi korábbi, *A magyar nyelv* című munkájának a tudományos ismeretterjesztésben utódjává is lett. — S viszont ha látnia kellett is az 1905 óta erősödő, úgynevezett „buda-

pesti nyelvtörténeti iskola” sok-
oldalúan valóságos nyelvtudomá-
nyi munkáinak szaporodó értékes
eredményeit, a tudománynak a
társadalom szolgálatába állítását
illetőleg bizonyosan haláláig sem
múlta őt fölül senki. Mert a helyes-
írásban, nyelvművelésben, tudo-
mányos ismeretterjesztésben, isko-
lakönyvírásban stb. ez a különben
inkább föléje növő újabb tudós
kör mindvégig mögötte maradt.
Sőt még a tudományos rendszere-
zés dolgában is részben csak azért
nem látszik Simonyinak ekkori
igazi nagysága, mert fő művét el-
készülésekor az új tudományos
vezetés már nem jelentette meg.
(Igaz, például a Gombocz – Melich-

féle *Magyar etymologiai szótár* viszont befejezetlenségében is a szintézisnek magasabb igényére vall.)

A FÁKLYA VÉGSŐ FELLOBBANÁSA

Simonyinak és a polgári liberalizmustól mindinkább a radikalizmus felé forduló baráti körének kedvező légkör csak az 1918-i „őszirózsás” forradalom után alakult ki, mikor az első világháború áldozatainak értelmetlensége a közvéleményt rádöbbsentette az addig vezető társadalmi osztályok felelőtlenségére és egyéb hibáira. Az addig csak titkon vagy a háttérben indult tervezések, reformtanácskozások immár hivatalos programként folytak tovább, s kivált a

Tanácsköztársaság hónapjaiban olyan előrelátó munkatervek jöttek létre, amilyenekre előzőleg (és utóbb 1945-ig) gondolni sem lehetett. Simonyi láthatólag szintén föllélegezve, lelkesen igyekezett kivenni a részét e tennivalókból. A Magyar Nyelvőr hangneme már korábban is érezhetően feudalizmusellenes volt, s többször elutasította például a nyelvészeti nacionalizmust; erre Szarvas Gábor nyomdokain haladva, Simonyi is bőven adott példát. Most pedig az „úri igeragozás” dolgában, mint láttuk, némi vulgáris túlzás is jellemezte; erről az 1952-ben tartott II. Országos Nyelvészkonferensszuszon kivált sok szó esett. — A

Városi Alkalmazottak Országos Szövetségének már korábban is működő iskolai reformbizottsága, majd újabb szakszervezeti és szakmai intézmények iskolai reformterveket dolgoztak ki, s ezekben jórészt a Simonyi-iskola ismert tagjai vitték a szót; mindez természetesen a Nyelvőrt is közelről érdekelte. 1919 tavaszán pedig tárgyalások indultak egy korszerű tudományos egyesülésnek, a Nyelv-tudományi és Irodalomtörténeti Kutatók Szövetségének megszervezésére. A felhívást Asbóth Oszkár, Babits Mihály és Schmidt József mellett Simonyi Zsigmond is aláírta. S mikor ez a Szövetség kidolgozta a kutatási teendőket mód-

szeresen számba vevő hatalmas tervét, a nyelvészeti részt a Nyelvőr tette közzé *Tudományos feladataink a nyelvészet terén* címen. Maga a Magyar Nyelvőr ekkor már a Közoktatásügyi Népbiztosság folyóirataként jelent meg, s így szerkesztőségébe nem is delegáltak olyanféle direktóriumot, amilyent a Magyar Nyelvtudományi Társaság és több más intézmény kapott. Mivel pedig ez időben a nyelvész-társadalom egy része aggódni kezdett az egész diszciplína jövője miatt, a Nyelvőr szerkesztőségi közleményt jelentetett meg *A nyelvtudomány értékelése* címen. Ebből idézzük: „Nyelvészeink körében némi aggodalom támadt

olyan hírek hallatára, mintha a társadalomnak s a termelésnek gyökeresen megváltozott rendjében a nyelvészet s a filológia mint meddő úri foglalkozás nem tudna elhelyezkedni s az elkerülhetetlen hanyatlásnak volna kitéve. Azért — a természettudósok szövetsége után — megalakult a nyelvi és irodalmi kutatók szövetsége... remélhetjük, hogy a hőn óhajtott társadalmi nyugalom beálltával gyorsabb haladással közeledhetünk a munkatervünkben hangoztatott tudományos célok megvalósításához.”

Magának a munkatervnek részleteivel nem kívánunk itt foglalkozni (beható tárgyalását Király Péternek köszönhetjük),

csak egy-két dolgot emelnénk ki a kérdéskörből. Az egyik az, hogy készítői nemcsak a magyar nyelvre vonatkozó munkákkal törődtek, s hogy egy-egy Simonyiéktól távolabb álló kutatást is megfelelő súllyal vettek számba, így elsősorban Gombocz és Melich nagy etimológiai szótárát támogatták. A másik az, hogy érthetően sürgették Simonyi nagy kéziratoss mondat-tanának megjelentetését s egy megfelelő jelentéstan kiadását is, hogy az 1895-i, már kifogyott *Tüzetes magyar nyelvtan* I. című művel együtt végre legyen „egy [teljes] történeti és összehasonlító alapon álló tudományos magyar nyelvtan”. Gondoltak továbbá az *Aka-*

démiai Nagyszótár ma is megoldásra váró ügyére s a végre most fokozatosan megvalósuló írói szótárakra is; sőt nem feledkeztek meg a magyar nyelvtudomány történetéről sem. Más műveket ugyanakkor a nevelőképzés, illetőleg továbbképzés és a tudományos ismeretterjesztés körében vettek tervbe; ezek között szerepelt többek közt Simonyi *Helyes magyarságának* újabb kiadása is.

Bármennyire a pusztába kiáltó szavának vélné is valaki a fönti tervezetet (mivel a Tanácsköztársaságot nem sokkal utóbb leverték): alig hihető, hogy a Horthy-korszak egyetlen valamirevaló tudományos elgondolása, *A Ma-*

gyar Nyelvtudomány Kézikönyve című, megszületett volna e Munkaterv nélkül. (Megvalósítani pedig azt is csak hosszú évtizedek alatt és elenyésző részben sikerült.) De a Munkaterv önmagában is maradandóan igazolja Simonyiék átfogó tudományfejlesztő koncepcióját, illetőleg a tanácskormánnyal való együttműködésük őszinte szándékát.

A fehérterror idején Simonyi ellen folyó „fegyelmi vizsgálat”-nak csak néhány mozzanatára hívnánk fel a figyelmet. Az „Igazoló Bizottság” vádpontjai Kovács Ferenc 1969-i részletes munkája szerint ezek voltak:

„a) Szerkesztette a Magyar

Nyelvőrt, »amely a Közoktatásügyi Népbiztosság lapja lett [!]. . . s mint a Tanácsköztársaság előtt teljesen megbízható elem maga mellé nem kapott úgynevezett direktóriumot, ő maga volt egyúttal a direktórium is« . . .

b) A Nyelvtudományi és Irodalomtörténeti Kutatók Szövetségének tagja volt, és »működésében aktív részt vett. A szövetség kidolgozott egy programot, s azt a Közoktatásügyi Népbiztosság lapjában, a Magyar Nyelvőrben Simonyi közölte, ugyanő írt a szövetségről ismertetést« . . .

c) Pályája alatt »sokszor tanujelét adta, hogy nincs benne magyar nemzeti érzés« . . .”

Simonyi e vádakra írásban válaszolt, s a tárgyaláson szóban is védekezett. Mivel azonban ez utóbbin az egyik bizottsági tag minősíthetetlen hangon beszélt vele, s a jegyzőkönyvet utóbb meg sem mutatták neki, kézírásos nyilatkozatot küldött az elnöknek. Ez szerencsére ránk is maradt. Láthatólag a hazafiatlanság vádja gyötörte legfájdalmasabban, itt beszélt ő is legönérzetesebben egész működéséről; de szerintünk meggyőzően és részletesen felelt minden vádpontra.

Mint a vádakból látjuk, Simonyit még ellenségei sem tartották kommunistának, amint ő sem mondotta magát annak soha. Csak

a mindinkább radikális polgári ellenzék tagja volt; őszinte lelkesedéssel támogatta az 1918—19-es forradalmi átalakulást, s egyben tudományának erősítésére felhasználta a politika adta jó lehetőségeket. — Az I. osztály nem is javasolt nagyobb „büntetést” ellene, mint hogy az Akadémia fejezze ki rosszallását. Az I—III. osztály igazoló bizottságainak együttes ülésén azonban 1919. október 25-én idegen szakos szavazókkal már Simonyit kizáró javaslatot hoztak. Az 1919. november 24-i zárt ülésen az elnöklő Berzeviczy Albert láthatólag sokallta ezt, tehát ő csak kétharmados szavazattöbbség esetén akarta érvényesíteni a kizáró

indítványokat. December 2-ától ugyan Szily Kálmán sürgetésére ismét csak egyszerű szótöbbségtől függött a kizárás, de Simonyi november 22-i halála ennek már elébe vágott. . .

UTÓSZÓ

Simonyi Zsigmond tudományos kutatásai, szervező-irányító és nevelő tevékenysége, továbbá népszerűbb, illetőleg — mai szóval — alkalmazott nyelvtudományi munkái főleg úgy 1905 tájáig valóban korszakos jelentőségűek voltak, de bizonyos fokig egész halála percéig fontosak maradtak.

Általános elveivel és módszerével leginkább a Németországban fiatalon megismert újgrammatikus irányt képviselte hazánkban, bár egyéni jellegzetességei, mint a mondattan iránti fokozott érdeklő-

dése, ezen belül is jól fölismerhetők.

A nyelv életét így ő is csak történeti aspektusból nézte; de e folyamatnak nem a legőszibb, pusztán következtetések, föltevések útján megismerhető szakaszait figyelte legszívesebben, hanem az adatokból föltárható, újabb korokat, amelyekből a mai nyelvhasználat jobb megértéséhez is számtalan indítékot találhatott.

A nyelvi jelenségek mögött elsősorban a lélektani háttérrel vizsgálta: az analógia legkülönbözőbb hatásaira volt kíváncsi. Az ebben működő objektív törvényszerűségek, a beszéd automatizmusában öntudatlanul jelentkező átváltások

föltárásában rendkívül tanulságos munkákat végzett. Nézetünk szerint e téren, bár más alapszemlélettel és műszóhasználattal, a mai materialista pszicholingvisztika is sok eredményét átveheti.

Tudományában a pozitívizmust képviselte ő is, de egészében korszerűen, jó értelemben volt pozitívista: küzdött a megalapozatlan öröklött elméletek, a fél-tudományos vagy merőben metafizikus nyelv szemlélet, az öntelt nacionalizmus, az oktalan maradság ellen.

Igyekezett elvi alapon állva, kora legjobbnak ismert módszereivel dolgozni; s a tervszerűséget, céltudatosan megszervezett sok-

oldalú munkát nemcsak saját tevékenységében, hanem a magyar nyelvtudomány egészének az irányításában is meg akarta valósítani.

A társadalmi fejlődést szolgálta egész életén át, mégpedig nem csupán elméleti munkáival és tudományszervezésével. Kezdettől fogva együttműködött a haladó nevelői csoportokkal: egyrészt irányította és tudásával segítette munkájuk korszerűbbé tételét, másrészt felhasználta az ő segítségüket is a saját fáradozásait gátló konzervatív csoportok elleni harcában. Barátai is a haladó liberális, majd radikális polgárság köréből valók voltak, s az 1900-as években ő is nyíltan csatlakozott az általa-

nos titkos szavazati jogot követelők táborához. Végül pedig a Tanácsköztársaság alatt határozott állásfoglalásával a haladást szolgálta, s elveiből a meghurcolás idején sem vont vissza semmit.

Legkorszakosabb alkotásai rendszerező, összefoglaló jellegűek; de ezekben is feltűnő a gondos részletmunka, sőt a páratlanul gazdag bizonyító példatár is. Különösen értékes ebből a szempontból a *Tűzetes magyar nyelvtan* I. című munkában levő alaktani feldolgozás, továbbá *A magyar határozók*, *A magyar kötőszók* és *A jelzők mondattana*. Mint az utóbbi címek is jelzik, legkedveltebb szakterülete a mondattan volt, s

ellenfeleinek legfőbb, nem kísérszt alighanem szándékos mulasztása az, hogy nagy és végső mondattni szintézisét nem jelentették meg, sőt kéziratát sem óvták-mennették meg a tudomálynak. Nem kevésbé maradandó alkotása az egyik mesterével, Szarvas Gáborral szerkesztett nyelvtörténeti szótár.

Páratlan termékenységének, sokoldalú és kitartó fáradozásának emléke amellet számmtalan kisebb tudományos értekezése, adatközlése, vitaírása, hozzászólása, ismeretése. Ilyen munkáit sokszor álnév alatt tette közzé; ezekből egész sort említhetünk: *Antibarbarus*, *Filológus*, *Germanista*, *Kovács Asztrik*, *Kovács Márton*, *Lakatos*

*Jusztin, Mariánovics Milán, Öreg
Tanító, Philofennus, Romanista,
Szilágyi Ádám, Váró Gedeon.*

Újra kiadta 1905-ben Geleji Katona István tanulságos *Magyar gramatikatska* című, XVII. századi művét, és sajtó alá rendezte Révai Miklós latin nyelvű magyar nyelvtanának addig kiadatlan, végső részét. Tudománytörténeti tanulmányaiban leginkább a nyelvújítás korával és saját közvetlen elődeivel foglalkozott. Szarvas Gábor és olykor a saját fontosabb cikkeiből azokat, amelyek nehezen hozzáférhető helyen jelentek meg, újranyomatta a Nyelvőrben.

Utódnevelő, tudományszervező és szerkesztő munkássága nem-

csak elődeihez, de még utódaihoz képest is rendkívül eredményes volt. Ebben azonban már föntebb említett szilárd általános nyelvészeti alpműveltsége és nagy tervezőképesége mellett személyes vonásai is szerepet kaptak: a tudomány szabadságába vetett hite, áldozatos igazságszeretete, csöndes, szívélyes hangja, emberséges segítőkészsége, mások hatékony támogatása, szerénysége mellett is öntudatos és tárgyyszerű vitatkozó fogalmazása, mesterei iránti hálás elismerése stb. Nem véletlen, hogy jelentékeny nyelvészellenfelei között igazán alig akadt valaki, aki durva, goromba lett volna iránta; s végül is mindig csak a szakmán

kívül állók, tőle személy szerint idegenek szavazatai miatt érték az Akadémián nagyobb sérelmek.

A tudományt mindig kora társadalmának javára, a mindennapi élet megkönnyítésére akarta fölhasználni. Ezért fáradozott kora ifjúságától kezdve jobb, korszerűbb iskolai tan- és segédkönyvek készítésén. Ugyancsak ifjúkorában kapcsolódott bele a nyelvművelésbe is. Ez a két érdeklődése pedig arra sarkallta, hogy megvalósítsa a legégetőbb helyesírási reformokat. De erre készítette őt többé-kevésbé elért irányító szerepe és tudományos felelősségtudata is. Ugyancsak legfőljebb a felszabadulás óta eltelt évtizedekben láttunk példát

arra, hogy nyelvtudományunk vezetői olyan sokat gondoljanak a társadalom tudományos ismereteinek terjesztésére és elmélyítésére, mint ő tette.

Érthető, hogy éppen a mi korunk igyekezett legalább utólag elégtételt szolgáltatni Simonyi emlékének azért a méltatlan bánásmódot, mellyel a maga korának tudományos vezetői több esetben illették, s amely 1919-ben halálát is siettette. De büszkék is vagyunk rá, s erőt merítünk életének tanításai-
ból. Jól tudjuk ugyan, hogy az ő elérte fokon a diszciplína fejlődése előbb egyik, majd a másik vagy a harmadik ponton is túljutott, ám Bárczi Géza szavaival „meggyőző-

désünk, hogy tudományunknak
van jövője, ha méltó igyekszik
lenni olyan világító példához,
amilyent Simonyi mutatott”.

BIBLIOGRÁFIA

*Simonyi Zsigmond főbb művei**

- Müller Miksa fölolvasásai a nyelvtudományról.*
Ford. Steiner Zsigmond. Pest, 1874.
- Müller Miksa: Újabb fölolvasások a nyelvtudományról.* Ford. Simonyi Zsigmond.
Bp., 1876.*
- Magyar nyelvtan mondattani alapon.* I—II. Bp.,
1877—1878.*
- Az ugor módalakok.* Bp., 1877.
- Magyar nyelvtan felsőbb osztályoknak és magánhasználatra.* Bp., 1879.*
- Antibarbarus.* Bp., 1879.*
- Az analógia hatásairól főleg a szóképzésben.*
Bp., 1881. (M. T. Akadémiai Értekezések
a nyelv- és széptudományok köréből IX.
12. szám.)
- A jelentéstan alapvonalai. Az alakokban kifejezett jelentések.* Bp., 1881. (M. T. Akadémiai Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből X. 1. szám.)
- A magyar kötőszók, egyúttal az összetett mondat elmélete.* I—III. Bp., 1881—1883.
- A magyar névragozás nyelvtörténeti alapon.*
Bp., 1887.

(A * jelzésűek egynél több kiadásúak!)

- A magyar szótők.* Bp., 1888. (M. T. Akadémiai Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XIV. 7. szám.)
- A nyelvújítás történetéhez.* Bp., 1888. (M. T. Akadémiai Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XIV. 8. szám.)
- A magyar határozók.* I–II. Bp., 1888–1892.
- A magyar nyelv.* I–II. Bp., 1889.*
- Kombináló szóalkotás.* Bp., 1890. (M. T. Akadémiai Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XV. 3. szám.)
- (Szarvas Gáborral, szerk.): *Magyar nyelv-történeti szótár.* I–III. Bp., 1890–1893.
- A nyelvújítás és az idegenszerűségek.* Bp., 1891. (M. T. Akadémiai Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XV. 9. szám.)
- (Balassa Józseffel) *Tűzetes magyar nyelvtan történeti alapon.* I. *Magyar hangtan és alaktan.* Bp., 1895.
- (Szerk.): *Német és magyar szólások.* Bp., 1896.
- Szarvas Gábor emlékezete.* Bp., 1897.
- (Balassa Józseffel) *Német és magyar szótár.* I–II. Bp., 1896.*
- Alany és állítmány.* Bp., 1900.
- A magyar szórend.* Bp., 1902. (Nyelvészeti Füzetek 1. szám.)
- (Szerk.): *Tréfás népmesék és adomák. Nyelvjárási olvasókönyv.* Bp., 1903. (Nyelvészeti Füzetek 4. szám.)
- Az új helyesírás szövege és magyarázata bőví-*

- tett szójegyzékkel. Bp., 1903.* (Nyelvészeti Füzetek 5. szám.)
- Helyes magyarság. Bp., 1903.* (Nyelvészeti Füzetek 8. szám.)
- Elvonás. (Elemző szóalkotás.) Bp., 1904. (Nyelvészeti Füzetek 11. szám.)
- Magyar nyelvészet. Bp., 1905.*
(Bartha Józseffel, Melich Jánossal és Szilasi Móriccal) *A Nyelvtörténeti Szótárról*. I. Bp., 1905. (Nyelvészeti Füzetek 15. szám.)
- Az ikes ragozás története. Bp., 1906. (Nyelvészeti Füzetek 28. szám.)
- (Kiadás:) Geleji Katona István: *Magyar grammatikatska*. Bp., 1906. (Nyelvészeti Füzetek 30. szám.)
- Középiskolai műszótár. Bp., 1906.
- Igenévi szerkezetek. Bp., 1907. (Nyelvészeti Füzetek 47. szám.)
- Die ungarische Sprache — Geschichte und Charakteristik*. Strassburg, 1907.
- (Kiadás:) Ioannis Nicolai Révai *Elaboratio grammatica Hungarica*. Volumen tertium. Budapestini, MCMVIII.
- Emlékbeszéd Szarvas Gábor r. tag felett. [Tartotta 1897. október 25-én.] Bp., 1912.
- A jelzők mondattana*. Nyelvtörténeti tanulmány. Bp., 1913. [A borítón: 1914.]
- Jelentéstani szempontok. Bp., 1916. (M. T. Akadémiai Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből X. 3. szám.)

*A Simonyi Zsigmondról vagy korának
nyelvészetéről szóló szakirodalomból*

- A Magyar Nyelvőr 1919-es kötetében:
BALASSA JÓZSEF: Simonyi és a nyelvtudomány. 162—165.
MUNKÁCSI BERNÁT: Budenz és Simonyi. 165—171.
SEBESTYÉN KÁROLY: Simonyi Zsigmond a katedrán. 171—175.
PROHÁSZKA JÁNOS: Simonyi és a nyelvjárások tanulmányozása. 175—177.
DÉNES SZILÁRD: Simonyi és a hivatalos nyelv. 178—182.
SIMAI ÖDÖN: Simonyi és a nyelvújítás-történeti kutatások. 182—184.
BURÁNY GERGELY: Simonyi Zsigmond esztergomi diákéletéből. 185—187.
BÁNÓCZI JÓZSEF: Emlékeimből. 187—193.
RUBINYI MÓZES: Simonyi Zsigmond Lipcsében. 194—197.
A Magyar Nyelv 1919-es kötetében:
GOMBOCZ ZOLTÁN: Simonyi Zsigmond. 155—156.
BALASSA JÓZSEF: A Magyar Nyelvőr története, 1872—1940. Bp., 1941.
A Magyar Nyelvőr 1949-es kötetében:
RUBINYI MÓZES: Simonyi Zsigmond helye a magyar nyelvtudomány történetében. 5—8, 69—72, 142—145 és külön: Bp., 1949. (M. T. Akadémiai Értekezések a

nyelv- és széptudományok köréből XXVI.
10. szám.)

A Nyelvtudományi Közlemények 1951-es
kötetében: RUBINYI MÓZES: Simonyi Zsig-
mond levelei Budenz Józsefhez. 277–290.

A Magyar Nyelvőr 1953-as kötetében:
BÁRCZI GÉZA: A százéves Simonyi Zsig-
mond. 9–10.

PROHÁSZKA JÁNOS: Simonyi Zsigmond.
11–30.

Az MTA I. Osztály Közleményei 1954-es
kötetében:

ZSIRAI MIKLÓS: Simonyi Zsigmond emlé-
kezete. 465–481.

KLEMM IMRE: Simonyi Zsigmond mondat-
tani munkásságának értékelése és hatása.
483–502.

NAGY J. BÉLA: Simonyi Zsigmond nyelv-
művelő munkássága. 503–520.

TOMPA JÓZSEF: Simonyi Zsigmond mint
tankönyvíró. 521–540.

A Pais Dezső szerkesztette, „Dolgozatok a
magyar irodalmi nyelv és stílus történeté-
ből” c. kötetben (Bp., 1960.): NÉMETH
G. BÉLA: A századvégi Nyelvőr-vitához.
225–261.

A Magyar Nyelvőr 1969-es kötetében:

BÁRCZI GÉZA: Simonyi Zsigmond. 313–
317.

BENKŐ LORÁND: Emlékezés Simonyi Zsig-
mond „Tüzetes magyar nyelvtan”-ára.
317–322.

KOVÁCS FERENC: Simonyi Zsigmond nyelv-
szemlélete. 322–330.

ÉDER ZOLTÁN: Simonyi Zsigmond és a
nyelvtudomány-történet. 330–340.

SZABÓ T. ATTILA: Nyelvjárás-történeti
észrevételek egyetlen személyi határozó-
rag-csoportunkról. 341–352.

A Király Péter szerkesztette, „A nyelvudo-
mány a haladásért — Tanulmánykötet a
Tanácsköztársaság 50. évfordulója alkal-
mából” c. műben (Bp., 1969. Nyelv-
tudományi Értekezések 65. szám.):

KIRÁLY PÉTER: Tudományos feladataink a
nyelvészet terén. 7–40.

BENKŐ LORÁND: A szintézisek szerepe a
magyar nyelv tudományban. 41–65.

RÁCZ ENDRE: Az anyanyelvi ismeretek ok-
tatásának tervezetei a Magyar Tanács-
köztársaság idejéből. 66–87.

KOVÁCS FERENC: Nyelvészek a forradalom-
ban. 88–110.

KÁROLY SÁNDOR: A történeti és a leíró
nyelvtudomány kapcsolatának újabb fej-
lődése. 159–179.

A Szathmári István szerkesztette, „Tanul-
mányok a magyar és a finnugor nyelv-
tudomány történetéből (1850–1920)” c.
kötetben (Bp., 1970.):

BALÁZS JÁNOS: A hazai magyar és finnugor
nyelvészet története 1850-től 1920-ig.
13–36.

KISS LAJOS: Etimológiai vizsgálatok Magyar-

- országban a múlt század közepétől 1920-ig.
47–59.
- KÁROLY SÁNDOR: Két fejezet a magyar szó-
jelentéstan történetéből. 67–76.
- TOMPA JÓZSEF: Simonyi Zsigmond és a
magyar nyelvtanítás. 147–155.
- SZEMERE GYULA: Az akadémiai helyesírás
története (1832–1954). Bp., 1974.
- A „Mélanges offerts à Aurélien Sauvageot
pour son soixante-quinzième anniver-
saire” c. tanulmánygyűjteményben (Bp.,
1972.): J. TOMPA: Zsigmond Simonyi,
le plus présent des disparus de la linguis-
tique hongroise. 287–293.
- NÉMETH GYULA: Gombocz Zoltán. Bp.,
1972. (A múlt magyar tudósai sorozat-
ban.)

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó
igazgatója

Felelős szerkesztő: Róbert Zsófia

Műszaki szerkesztő: Kiss Zsuzsa

AK 244 k 7577

Terjedelem: 7,25 (A/5) ív

+ 1 db melléklet

Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bernát György

